

APŽVALGA

I. "45-ųjų pabaltijiečių memorandumo" reikšmė Lietuvai ir Europai

1987 m. rugpjūčio 23 d. Vilniuje, prie poeto Adomo Mickevičiaus paminklo Lietuvos laisvės lyga surengė pirmąjį viešą sovietinės okupacijos metais protesto demonstraciją-mitingą. Šios politinio protesto akcijos metu įvertintos ir pasmerktos Sovietų Sąjungos - Vokietijos (sovietų-nacių) 1939 m. rugpjūčio 23 d. pakto slaptųjų protokolų pasekmės Lietuvos valstybei, pareikalauta išvesti okupacinę armiją ir atkurti Lietuvos valstybinę nepriklausomybę.

Idėja paminėti tragiškąją Lietuvos istorijos datą, daugelio tų įvykių dalyvių ir liudininkų nuomone, priklausė Lietuvos laisvės lygos įkūrėjui ir vadovui Antanui Terleckui.

Dar prieš aštuonerius metus, 1979 m. rugpjūčio 23 d. jis kartu su Lietuvos laisvės lygos nariu Juliumi Sasnausku parengė, suredagavo, surinko parašus ir Lietuvoje bei užsienyje išplatino "45-ųjų pabaltijiečių memorandumą" (dar vadinamą "Baltijos chartija"), adresuotą Sovietų Sąjungos, Vokietijos Federacinės Respublikos, Vokietijos Demokratinės Respublikos vyriausybėms, Atlanto chartiją pasirašiusių šalių vyriausybėms ir Jungtinių Tautų Organizacijos generaliniam sekretoriui. Jie inicijavo Rusijos disidentus pritarti šiam vienam svarbiausių naujausių Lietuvos istorijos dokumentų. Latvijos rezistentų parašus po Memorandumu surinko šiaurietė LLL narė Jadvyga Petkevičienė, o Estijos rezistentų – Martas Niklus. Už Memorandumo parengimą ir paskelbimą A.Terleckas ir J.Sasnauskas buvo areštuoti, nuteisti ir įkalinti ilgiems nelaisvės ir tremties metams.

1987 m. rugpjūčio 23 d. demonstracija-mitingas Vilniuje buvo logiškas "45-ųjų pabaltijiečių memorandumo" iniciatorių bekompromisės laisvės kovos tęsinys. Atkreiptinas dėmesys, kad tiek Memorandumo signatarai, tiek mitingo rengėjai kreipėsi į pasaulį ir Lietuvą atvirai savo tikrais vardais ir pavardėmis.

"45-ųjų pabaltijiečių memorandumo" tekstas publikuotas 2004 metais išleistoje knygoje "Lietuvos laisvės lyga: nuo "Laisvės šauklio" iki Nepriklausomybės" (p. 144-147). Prieš tai jis spausdintas pogrindžio spaudoje, atsikuriančios Lietuvos žiniasklaidoje, vienoje kitoje knygoje. Minėtoje knygoje taip pat išspausdintas vieno produktyviausių ir objektyviausių šiuolaikinės Lietuvos istorikų humanitarinių mokslų daktaro Arvydo Anušausko tekstas (Lietuvos laisvės lygos 25-erių metų sukakčiai skirtos konferencijos proga parengtas pranešimas) "Lietuvos laisvės lygos veiklos įtaka Europos Parlamento nutarimams dėl Baltijos valstybių padėties ir ateities" (p. 402-421). Jame chronologiškai, nuodugniai ir išsamiai apžvelgiamas Memorandumo idėjų įkvėptos 1983 m. rezoliucijos, remiančios Baltijos kraštų laisvės sieki, ilgas parengiamasis priėmimo Europos Parlamente darbas ir pati priėmimo procedūra, įvertinama Memorandumo reikšmė Lietuvos ir Europos n aujausių laikų istorijai. Šiai temai nemažai vietos skiriama dr. Arvydo Anušausko ir Birutės Burauskaitės parengtame leidinyje "Baltijos laisvė – Europos atsakomybė", išleistame 2002 m. ir skirtame Baltijos šalių išsivadavimo paieškoms. Jame atskleidžiama, kaip buvo priimtas Memorandumas, supažindinama su "45-ųjų pabaltijiečių memorandumo" signatarų biografijomis, KGB organizuoto teismo proceso prieš Antaną Terlecką ir Julijų Sasnauską eiga, kitų

signatarų persekiojimais ir represijomis, Baltijos šalių išsivadavimo kelių paieškomis Europos Parlamente, pateikiama Europos Parlamento debatų dėl rezoliucijos priėmimo stenograma.

Verta paminėti svarbiausias šios knygos autorių išvadas: "... 1979 m. rugpjūčio 23 d., minint slaptųjų sandėrių 40-metį, keliasdešimt okupuotų Baltijos šalių ir Rusijos žmogaus teisių gynėjų bei paprastų piliečių pirmą kartą atvirai pritarė Lietuvos laisvės lygos narių Antano Terlecko ir Juliaus Sasnausko parengtam laišku-kreipimuisi ("Baltijos memorandumui", arba "45-ių pabaltijiečių memorandumui") į Jungtines Tautas ir Atlanto Chartą pasirašusių šalių vyriausybes reikalaudami likviduoti Molotovo-Ribentropo pakto slaptųjų protokolų padarinius ir atkurti Baltijos valstybių nepriklausomybę. Memorandumą pasirašė ir žymus žmogaus teisių gynėjas A.Sacharovas, kuris pareiškė, kad šių tautų atžvilgiu buvo padarytas nusikaltimas ir jos turi turėti galimybę laisvai pasirinkti savo tolesnės raidos kelią.

Šis Memorandumas susilaukė plataus atgarsio visame pasaulyje. Ta proga demokratiškieji šalių politikai ir žiniasklaidos buvo dar kartą pabrėžiama, kad bet kokios aneksijos nepasmerkimas ar abejingumas pavergtų tautų likimui jau savaime yra nusikaltimas. Sovietų Sąjunga, atsakydama į tai, sustiprino KGB represijas Lietuvoje ir Estijoje, pirmiausia jas nukreipdama prieš Memorandumo signatarus. Buvo suimti jo iniciatoriai Antanas Terleckas ir Julius Sasnauskas, apkaltinti "antitarybine agitacija ir propaganda". Beveik visi maskviečiai, kurie pritarė šiam pareiškimui, buvo arba suimti, arba ištremti, arba emigravo... Disidentų judėjimo ideologija ir paskelbta Baltijos valstybių ateities pertvarkymo vizija buvo alternatyva sovietinei sistemai. Tuo metu šios alternatyvos galimybę suvokė tik maža dalis visuomenės. Bet net nedideli pokyčiai pačioje Sovietų Sąjungoje ir už jos ribų galėjo daryti įtaką tam, kad paprasčiausias mažumos nepasitenkinimas peraugtų į masinio protesto judėjimą. (...)

"Baltijos memorandumas" buvo pirmasis protestas, įgavęs platų tarptautinį atgarsį. Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas kreipėsi į Helsinkio susitarimo Baigiamąjį aktą pasirašusių valstybių vyriausybes, kad šis protestas būtų išgirstas. Lietuvos diplomatinijos atstovas Vašingtone Stasys Bačkis drauge su Estijos ir Latvijos diplomatinijos atstovais JAV 1979 m. gruodžio mėn. Jungtinių Tautų Organizacijai Niujorke įteikė "45-ių pabaltijiečių memorandumą" ir pakvietė Jungtinių Tautų Organizaciją paremti reikalavimą gražinti Baltijos valstybėms nepriklausomybę.

Palaiptu ir Europos šalyse prasidėjo intensyvesnis okupuotų Baltijos šalių reikalų svarstymas. 1981 m. sausio 8 d. Europos Parlamento keturi britų konservatorių partijos nariai (...) bei danai (...) įteikė Parlamentui pasiūlymą dėl padėties Lietuvoje, Estijoje ir Latvijoje. Pasiūlymas buvo pagrįstas "45-ių pabaltijiečių memorandumu". Parlamentarai (...) reikalavo, kad Jungtinių Tautų Organizacija pripažintų Baltijos valstybių teisę į laisvą apsisprendimą bei nepriklausomybę ir atsiklaustų tautos nuomonės.

1982 m. Europos Parlamento Politinė komisija apsvarstė ir priėmė Otto von Habsburgo siūlomą Europos Parlamento rezoliucijos projektą apie padėtį Pabaltijyje. Joje buvo siūloma Baltijos valstybių klausimą perduoti Jungtinių Tautų Dekolonizacijos komisijai ir pranešti apie rezoliuciją Europos Bendruomenių vyriausybėms bei užsienio reikalų ministrams. (...)

1983 m. sausio 13 d. Europos Parlamente rezoliucija dėl aneksuotų Baltijos valstybių buvo priimta. Europos Parlamentas rekomendavo Užsienio reikalų ministrų konferencijai kelti Pabaltijo kraštų klausimą Jungtinėse Tautose, perduoti jį Dekolonizacijos komisijai. (...)

Europos Parlamento rezoliucija buvo didelis politinis ir moralinis laimėjimas tų Europos politinių jėgų, kurios nebuvo abejingos tautų laisvės atkūrimo idėjai, jautė atsakomybę už šių tautų likimą. Po 1983 m. sausio 13 d. Europos Parlamento rezoliucijos priėmimo žengta ir daugiau žingsnių, rėmusių Baltijos šalių išsivadavimą. Kiekvienais metais vienaip ar kitaip buvo patvirtinamas noras atkurti Baltijos šalių laisvę, primenamą "45-ių pabaltijiečių memorandumą" ir Europos Parlamento rezoliuciją...

Europos Parlamento rezoliucijos referentas Otto von Habsburgas, kiti parlamentarai jau tuomet prognozavo, kad ši rezoliucija rodo kelią į Didžiąją Europą, kad ateis laikas, kai laisvų valstybių Lietuvos, Latvijos ir Estijos atstovai sėdės Europos Parlamente.

Istorikas Česlovas Baūza Lietuvos istorijos instituto 1998 m. išleistame kolektyviniame veikalė "Lietuvos Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas" publikuojamoje studijoje "Valstybingumo atkūrimo vizija Sąjūdžio dokumentuose" rašo: "Kiek nelauktai brežneviniu speigmečiu 1979 m. kaip iššūkis visuotinei abejingumo atmosferai buvo paskelbtas Baltijos tautų 45-ių atstovų memorandumas, kurį pasirašė 35 lietuviai, 6 latviai ir 4 estai, moraliai parėmė grupė Maskvos disidentų. Pabaltijiečių memorandumas - politinis Lietuvos disidentų dokumentas, kurį atskirai nuo išėivijos organizacijų parengė ir pasaulio visuomenei viešai paskelbė patriotiškai nusistačiusios grupės - Lietuvos laisvės lygos branduolys. Šiuo pareiškimu po kelių dešimtmečių vėl atgijo neformali, savita organizacinė pasipriešinimo forma, juo labiau, kad Memorandumas nenuginčijamais ir svariais argumentais kėlė Lietuvos bei kitų Baltijos kraštų klausimą būtent politinės ir istorinės teisybės atkūrimo pagrindu. Šio dokumento kartinės nuostatos daugiau kaip po dešimtmečio buvo panaudotos jau masinio judėjimo - Lietuvos Sąjūdžio politinėje argumentacijoje. Memorandumo autoriai visai pagrįstai akcentavo Baltijos valstybių ir Rusijos Federacijos santykių normalizavimą, kai jaunas valstybes 1919-1920 m. de facto ir de jure pripažino buvęs suverenas - Rusija. Dokumente aiškiai išdėstomi keturiasdešimties metų senumo įvykiai, kai po Stalino-Hitlerio slapto suokalbio buvo įvykdyta agresija prieš Baltijos tautas, paminta tarptautinė teisė ir sužlugdytas jų valstybingumas. Memorandume suformuluota teisiniu ir praktiniu požiūriu fundamentali išvada, jog "nacionalinio suverenumo negalima nei suteikti, nei panaikinti; jį galima pažeisti arba atkurti". Šia nuostata Sąjūdžio teisės ekspertai ir politikai vadovavosi, atitinkamai ruošdami Nepriklausomybės atkūrimo dokumentų paketą. Palygindami Molotovo-Ribentropo pakta bei jo slaptuosius protokolus su 1938 m. rugsėjo 29 d. Miuncheno suokalbiu, kuris po Vokietijos pralaimėjimo buvo pripažintas negaliojančiu, pabaltijiečiai ragino tą patį padaryti ir su minėtuoju paktu. Memorandume cituojami 1941 m. JAV, Didžiosios Britanijos, Tarybų Sąjungos pasirašytos Atlanto chartijos postulatai, kur kalbama apie besąlygišką pagarbą tautų suverenumui ir savivaldai. Be kita ko, pateikiama ištrauka iš ta proga TSRS paskelbtos deklaracijos: "Tarybų Sąjunga savo užsienio politikoje (...) vadovausis tautų apsisprendimo principu (...). Tarybų Sąjunga palaiko kiekvienos tautos teisę į valstybinę nepriklausomybę ir teritorinį savo šalies neliečiamumą, teisę sukurti tokią visuomeninę santvarką ir pasirinkti tokią valdymo formą, kokią jos laiko esant tikslingą ir būtiną savo šalies ekonominiam ir kultūriniam suklestėjimui". Memorandumo turinys akivaizdžiai byloja, kad tai nebuvo koks nors disidentinio

pobūdžio tekstas su rekomendacijomis, pasiūlymais ar reikalavimais "pataisyti ar pagerinti socializmą". Tai ne paliatyvinė socialinė programa, o politinių reikalavimų dokumentas, kuris, nors ir kartojo kai kuriuos lietuvių išeivijos politinių veiksmų argumentus, tačiau Lietuvos visuomeninio gyvenimo atmosferoje buvo bene vienintelis ryškesnis tautinės savimonės blyksnis (...). Šis ir vėlesni LLL dokumentai - per porą dešimčių kreipimūsi į užsienio valstybių ir TSRS vyriausybes dėl sovietinės okupacijos bei aneksijos padarinių panaikinimo pranoksta kitus disidentų bei savilaidos leidinius, niekada nepasiekusius tokio politinės minties brandumo" (p. 268-269).

Verta pasvarstyti, ar dar neatėjo laikas "45-ųjų pabaltijiečių memorandumą" ("Baltijos chartiją") Lietuvos Respublikos Seime paskelbti konstituciniu dokumentu? O Memorandumo signatarus lietuvius prilyginti 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo akto signatarams?

II. Trumpas moralas Memorandumo signatarų tema

Įdomu būtų paklausti Lietuvos politikų, posėdžiaujančių Europos Parlamente, ar jie žino, o jeigu ne, tai gal bent nutuokia, kas, kada ir kokiomis aplinkybėmis dar okupuotoje Lietuvoje inicijavo ir pradėjo būsimos nepriklausomos Lietuvos valstybės integravimosi į Europos Sąjungos ir kitas tarptautinio saugumo bei demokratijos struktūras procesą? Atsakymų sulauktume tikrai nevienareikšmiškų...

"45-ųjų pabaltijiečių memorandumo" signatarų lietuvių parašai po šiuo dokumentu yra nei kiek ne mažiau reikšmingi nei 1990 m. kovo 11-osios dienos Nepriklausomybės atkūrimo dokumentą pasirašiusiųjų asmenų. Tik pirmųjų už šį veiksmažodį ne plojimai, skanduotės, visuotinis pripažinimas ir valstybinės rentos, o kagėbistiniai persekiojimai, tardymai, kalėjimai, tremtis. Pastariesiems, bent daugumai jų, dar reikėjo įveikti ilgą tautinio ir valstybinio sąmonėjimo kelią, kuriame juos lydėjo bet kokią drąsesnį pilietinį veikimą kaustanti "didžiojo brolio" represijų baimė ir iš jos kylantys nesibaigiantys kompromisiniai susipainiojimai, kuriuos vėliau nevaisingai mėginta pateisinti "pasyviosios rezistencijos" retorika. Iš rezistavusiųjų vien savo slaptose mintyse negalėjo išaugti atsakingų, sąžiningų, nekorumpuotų ir principingų politikų karta (pavienių tokių politikų pasitaikė).

Nemenka jų dalis lig šiol klaidžioja ir stoviniuoja tame šalutiniame į niekur nevedančiame kelyje. Nes žengti tuo tiesiuoju keliu daugumai ir tada trukdė, ir dabar tebetrukdo jų silpna konformistiška dvasia. Dauguma jų iš brežnevinio sąstingio pozicijų ryškiau nepajudėjo, kol negavo valstybinių valdžios garantijų, kol SSKP CK generalinis sekretorius nepaskelbė, kad atėjo metas pradėti veikti, reikia padėti partijai.

Memorandumo signataras Vladas Šakalys buvo teisus prieš maždaug dvidešimt metų pranašaudamas, kad imperijai žlungant, Lietuvos komunistai numes partinius bilietus, vikriai persiorientuos ir išradingai prisiderindami prie kintančių sąlygų bei aplinkybių išliks valdžioje. Tačiau tai tik viena iš priežasčių, kodėl nei vieno Memorandumo signatarų lietuvių parašų nėra po 1990 m. kovo 11-osios Akto. Tačiau būtent jie ir tada, ir dabar išlieka tikraisiais Lietuvos rezistencinės dvasios aristokratais, prie kurių taip pat priskirtini ir kai kurie išeivijoje Lietuvos laisvės bylai iki galo įsipareigoję lietuviai.

Apibendrinant "45-ųjų pabaltijiečių memorandumo" reikšmę galima drąsiai konstatuoti, kad šiuo aukščiausiai Lietuvos politinei minčiai priskirtinu brandžiu istoriniu dokumentu Laisvės lygos veikla peraugo antisovietinio veikimo SSRS okupuotoje Tėvynėje ribas ir ženkliai prisidėjo, kad Europa, anot Popiežiaus Jono Pauliaus II, "kvėpuotų abiem plaučiais".

III. Mitingo organizavimo užkulisiai

1987 m. rugpjūčio 23 d. mitingą Vilniuje organizavo ir gyventojus prie Adomo Mickevičiaus paminklo pakvietė susirinkti tuo metu drąsiai laisvėje gyvenę lietuviai, aktyvūs kovotojai prieš sovietinę vergiją, LLL nariai - ką tik iš tremties sugrįžęs Antanas Terleckas ir Vytautas Bogušis, su jais ryšį palaikęs Petras Cidzikas ir katalikiškojo pagrindžio atstovė Nijolė Sadūnaitė.

1987 m. liepos 4 d. Vytauto Bogušio sode netoli Vilniaus įvyko Lietuvos laisvės lygos narių posėdis, kuriame dalyvavo Vytautas ir Virginija Bogušiai, Jonas Pratusėvičius, Eleonora Sasnauskaitė, Julius Sasnauskas, Elena ir Antanas Terleckai bei Jonas Volungevičius. Nuspręsta rugpjūčio 23 d. Vilniuje surengti demonstraciją Molotovo-Ribentropo pakto metinėms paminėti. Pradžioje svarstyta galimybė demonstraciją surengti skverelyje prie paminklo Žemaitėi, tačiau šios minties atsisakyta, nes dėl šiam skverui būdingos uždaros erdvės žmonės galėjo neišdrįsti gausiau susirinkti. J.Sasnauskas pasiūlė demonstraciją surengti netoli Šv. Onos bažnyčios esančiame skverelyje, kuriame pastatytas paminklas Adomui Mickevičiui. Nuspręsta, kad į demonstraciją, pasinaudojus užsienio radijo stočių lietuviškųjų laidų pagalba, pakvies žmonės, kurių pavardės yra gerai žinomos Lietuvos ir užsienio lietuviams. Tą pačią dieną po kreipimosi sutiko pasirašyti V.Bogušis ir A.Terleckas. Kitą dieną be jokių dvejonių šiai idėjai pritarė P.Cidzikas. Nuspręsta į mitingo (tada vadinto demonstracija) organizatorių būrelį pakviesti katalikiškojo pagrindžio atstovė N.Sadūnaitė, kuri liepos 26 d. irgi be jokių dvejonių pritarė prieš tris savaites kilusiai idėjai. Kreipimąsi mintinai išmokti (vežti užrašytą tekstą buvo rizikinga, nes, jam patekus į KGB rankas, akcija galėjo būti sužlugdyta) pasiūlyta tuomet Lietuvoje viešėjusiai JAV studentei Mildai Palubinskaitei. Kreipimosi tekstą M.Palubinskaitė pasiuntė Vatikano radijo stotiai. Apie ruošiamą demonstraciją rugpjūčio 7 d. pranešė Vatikano radijo stotis, tačiau napaminėjo kreipimosi autorių pavardžių. Tačiau KGB buvo reikalingos būtent pavardės - daryti spaudimui kreipimosi autoriams, pamėginti priversti juos atsisakyti savo sumanymo. Nustatyti demonstracijos-mitingo rengėjus KGB padėjo Algis Klimaitis. Šis iš Paryžiaus rugpjūčio 11 d. paskambino į Vilnių N.Sadūnaitėi. Nieko blogo neįtarusi ši pasakė organizatorių pavardes. Tą patį vakarą demonstracijos rengėjų pavardės buvo paskelbtos per užsienio radijo stotis.

IV. "Tiesos" šmeižtelis ir kiti sovietinės administracijos kontrveiksmai

Jau kitą dieną A.Terlecką aplankė "Tiesos" korespondentu apsimitęs čekistas, kuris klausinėjo apie rengiamą akciją. A.Terleckas patvirtino, kad matė Molotovo-Ribentropo pakto slaptųjų protokolų kopijas, papasakojo apie

Šių protokolų esmę, pabrėždamas, kad jo pareiga – pagerbti tironijos aukų atminimą: ateiti į demonstraciją, įvyksiančią prie paminklo A.Mickevičiui.

Rugpjūčio 19 d. ir 20 d. visuose respublikiniuose laikraščiuose paskelbtas vienas ir tas pats straipsnis "Kaip ir kam spendžiami spąstai. Apie mėginimą suorganizuoti Vilniuje eilinę provokaciją", kuriame melagingai tvirtinama, jog A.Terleckas jokios proklamacijos, kviečiančios į demonstraciją, nepasirašė. A.Terleckas neva tikino "korespondentą", kad ir kiti organizacinės grupės nariai jokio kreipimosi neparuošė. Visa tai, girdi, užsienio žvalgybos provokacijos ir ideologinės diversijos. Šį provokacinį straipsnį pasirašė kažkoks Balys Vaitkus, užbaigęs jį tokiais žodžiais: "disidentai užsienio žvalgyboms tampa vis didesnis deficitas". Rašinys toks tiesmukiškas, kad autorius nesibodi jame pastebėti, jog A.Terlecko radijo aparatas turi visų bangų diapazonus...

Rugpjūčio 21 d. P.Cidzikas paskambino "Frankfurter algemaine caitung" korespondentui Adamui Vernerui. A.Vernerio nebuvo darbe. Kažkoks vyras, prisistatęs laikraščio bendradarbiu, įrašė į diktofoną čekistų paskelbto straipsnio paneigimą. Tačiau nė viena radijo stotis neperdavė šio paneigimo.

Tą pačią dieną pas sergančią P.Cidziko žmoną atvyko majoro A.Bimbirio vadovaujami kagėbistai. Jie gąsdino nemalonumais darbe, kitų žmonių akivaizdoje žemino ir įžeidinėjo jos vyrą.

Rugpjūčio 21 d. į Šiaulių m. prokuratūrą buvo iškvieistas buvęs politinis kalinys LLL narys Jonas Petkevičius ir įspėtas, kad bus patrauktas baudžiamojon atsakomybėn pagal LSSR BK 199 str. 3 d., jeigu dalyvaus demonstracijoje.

V.Bogušis rugpjūčio mėnesį atostogavo, todėl okupacinių institucijų nebuvo terorizuojamas.

Rugpjūčio 22 d. turėjo įvykti V.Bogušio jaunesniojo brolio vestuvės. Jaunosios dėdė Vladimiras Beriozovas, dirbantis LKP CK, pareikalavo jaunąjį prikalbinti savo vyresnįjį brolių V.Bogušį nedalyvauti demonstracijoje.

Antraip vestuvės neįvyks. V.Bogušiui nepaklusus šantažui, jaunoji Santuokų rūmuose nepasirodė...

V. Vilnius mitingo dieną arba liaudies gundymas

Rugpjūčio 23-osios rytą milicija sulaukė keliolika lengvųjų mašinų, važiuusių į demonstraciją Vilniuje. Senamiesčio rajone buvo sutelkta daug milicininkų ir KGB darbuotojų. Visur šmirinėjo tipeliai su fotoaparatais, kameromis ir magnetofonais, filmavo, fotografavo kiekvieną praeivį. Milicijos patuliai daugelio žmonių nepraleido prie A.Mickevičiaus paminklo. Gąsdino: "Neikite, ten vyksta antitarybininkų sueiga". Dalis pakluso. Norėdama atitraukti žmones nuo demonstracijos, valdžia tą dieną surengė daug sportinių, kultūrinių, prekybinių ir kitokių masinio pasilinksminimo renginių. Pirmą kartą Vilniaus centriniame "Žalgirio" stadione surengta futbolo šventė, 12 val. pradėjo varžytis "Žalgirio" ir Maskvos "Torpedo" futbolo komandų dubleriai, vyko įvairūs konkursai, prekyba, po rungtynių "Žalgirio" meistrų komandos vyr. treneris B.Zelkevičius ir pagrindiniai žaidėjai traukinėjo į žiūrovų klausimus. Taip pat surengtos tarptautinės dviratinių varžybos. Buvo skirti papildomi traukiniai, vykstantys į kurortines vietas. Beveik visi užsienio turistai išvežti į Kauną. Du jaunuoliai lietuviai iš Kanados pasilikę ir filmavo demonstraciją, tačiau rugpjūčio 24 d. iš jų kambario "Lietuvos" viešbutyje dingę jų nufilmuota medžiaga. Respublikinė televizija 12.00 val. demonstravo populiariausių užsienio estrados atlikėjų ("Queen", "Deep Purple", "Modern talking", P.Gabriel, P.Macartney ir kt.) koncertą, videoklipus. Tikslas - atitraukti jaunimą nuo demonstracijos.

VI. Antano Terlecko taktinis ėjimas

Tačiau verta trumpam sugrįžti kiek atgal. Lietuvos laisvės lygos vadovas nuogaštavo, kad į pirmąją okupuotoje Lietuvoje politinę demonstraciją susirinks nedaug žmonių. Tuo metu žmonės gausiai dalyvaudavo religiniuose renginiuose - procesijose, atlaiduose. Todėl dar liepos mėnesio pabaigoje A.Terleckui kilo mintis parašyti interviu tipo straipsnį, kuriame būtų užgautos katalikiškojo pagrindžio lyderių ambicijos ir tuo paskatinti ateiti į demonstraciją prie A.Mickevičiaus paminklo kuo daugiau katalikų. Rugpjūčio 16 d. buvo išspausdintas ir įtakingoje katalikiškojo pagrindžio aplinkoje išplatintas keliolikos lapų rašinys "Istoriko pokalbis su Antanu Terlecku", kuriame pateikti autentiški faktai. Šiame pokalbyje A.Terleckas labai atvirai pasakė daug karčios tiesos. Štai kai kurie jo aštrūs pastebėjimai:

"Per užsienio radiją jie (emigrantai) nesigaili komplimentų Lietuvos disidentams, tačiau beveik nieko iš jų neaplanke. Aną dieną man tuo skundėsi Nijolė Sadūnaitė. Vytautas Skuodis veltui stengėsi susitikti su "Draugo" redaktoriumi, viešėjusiu Vilniuje. (...) Apie mūsų tautiečių viešnagę mes dažniausiai sužinome tik iš "Gimtojo krašto" ir, savaiame suprantama, tik tada, kai anų pėdos seniai ataušusios... Šįmet mane aplankė tik penki jaunuoliai ir trys kunigai iš užsienio, iš kurių du brazilai ir vienas italas..."

"Kronikos" kryptis mano draugų ir manęs, aišku, nepatenkino. (...) Mums atrodė, kad "nepolitikuojanti" "Kronika" kompromituoja lietuvių tautą pasaulio akyse. (...) Užsienis galėjo susidaryti klaidingą nuomonę, kad dėl Lietuvos padėties niekuo dėti atėjūnai. Nieko iš jų lietuvių tauta ir netrokšta - vien teisės melstis, mokyti vaikus tikėjimo tiesų. Lietuvoje vyksta kova, tačiau vien tarp pačių lietuvių - tarp giliai tikinčiųjų ir bedievių. (...) Tačiau vienas didelį autoritetą turįs kunigas akcentavęs, kad pasauliečiai teisūs - reikia pagrindinėje spaudoje nagrinėti ne vien religines problemas".

"Konservatoriai krikdemai (...) po pirmųjų trijų "Vyties" numerių, o ypač "45-ųjų pabaltijiečių memorandumo" ("Baltijos chartijos") ėmė traktuoti mane kaip pavojingą politinį konkurentą, nors niekada į tokią rolę nepretendavau. Dar daugiau - laikau nusikaltimu dabartinėse sąlygose rietis tarp savęs, pavydėti garbės ar panašiai. Deja, Kauno kunigų seminarijoje religinė ir politinė tolerancija nedėstoma..."

"Bendradarbiavimo siekiau daugel metų. Jokia agitacija už veiksmų vienybę nieko nepadės, žudo mus partinių rietenų palikimas..."

"Kunigai iš užsienio pasakojo, kad "Ukrainos unitų bažnyčios kronika" daug įdomesnė už lietuviškąją. Kodėl? Ji sielojasi ne vien dėl religijos problemų, atsakė svečiai. "UUB kronika" pateikianti visą vaizdą apie padėtį Ukrainoje, ko negali jie įžiūrėti "LKB kronikoje".

"Ruošė katalikai demonstraciją Gedimino aikštėje. Į mus nesikreipė. Girdėjau, kad nieko neišėjo. Gorbačiovo dėka sąlygos viešai veikti pagerėjo. Tačiau katalikai nesugeba jomis pasinaudoti."

„Įtarę, kad kokio nors dokumento autoriai pasauliečiai, katalikai jį boikotuoja. Rugsjūčio 23 d. prie A.Mickevičiaus paminklo susirinks žmonės pagerbti Stalino, Hitlerio aukų atminimo. Noriu tikėti, kad ir katalikai ateis...“

„Vilniaus arkivyskupas R.Jalbžykovskis mėgdavęs kartoti: „Gimiau lenku, o kataliku tapau vėliau“. Lenkijos KB tautinė, todėl ji visą laiką buvo lenkų tautos vadu. Lietuvos KB kosmopolitinė. Sibiro konclageriuose mačiau šaltus Lietuvos partizanų ir kunigų santykius. Buvęs partizanas Jonas Pratusėvičius aiškina, kad jie, partizanai, kovoję už laisvą Lietuvą, tuo tarpu kunigams Tėvynė - visas pasaulis.“

Pokalbio pabaigoje A.Terleckas prasitarė ketinąs rašyti atvirą laišką Popiežiui apie padėtį Lietuvos Katalikų Bažnyčioje...

Rengdami „45-ių pabaltijiečių memorandumą“ jo iniciatoriai siekė, kad šį istorinės svarbos dokumentą pasirašytų ir Lietuvos Katalikų Bažnyčios atstovai. Su džiaugsmu jį pasirašė kunigai Virgilijus Jaugelis ir Algimantas Mocius. Julius Sasnauskas (būsimasis kunigas) kreipėsi į Tikinčiųjų teisių gynimo katalikų komitetą, tačiau sužinojo, kad politinių dokumentų jis nepasirašys. Komiteto pareiga - tik tikinčiųjų teisių gynimas. Po Memorandumu pasirašė keturi kunigai, tačiau vėliau savo parašų du kunigai išsižadėjo... Vieno jų parodymai prieš A.Terlecką teismui suteikė juridinį pagrindą inkriminuoti jam Memorandumo platinimą.

Katalikiškojo ir tautinio (nacionalinio) pagrindžių rezistentų sveika konkurencija bendram reikalui išėjo tik į gera. Vis dėl to tam tikra konfrontacija ir priešprieša buvo ryški leidžiant pagrindžio spaudą (ir kitomis progomis). Tai paaiškintina dar ir tuo, jog Katalikų Bažnyčios ideologai laikosi nuostatos, kad tauta yra bažnyčios dalis. Tuo tarpu nacionalinio pagrindžio atstovai linkę manyti kiek kitaip: bažnyčia esanti tautos dalis, o ne atvirkščiai. Tačiau abi pusės parodė labai daug dvasingo pasiaukojimo okupacijos metais.

„Istoriko pokalbio su A.Terlecku“ turinys užgavo N.Sadūnaitę ir jos bendraminčius „Kronikos“ leidėjus. To ir buvo siekiama. „Pokalbis“ buvo padaugintas ir išvežiotas po daugelį Lietuvos bažnyčių. Todėl dauguma protesto mitingo prie A.Mickevičiaus paminklo dalyvių buvo dori Lietuvos katalikai. Iš viso per porą valandų pro paminklą „praėjo“ per 3 000 žmonių.

VII. Nuotaikos valdžios rūmuose

Apie šį pirmąjį okupuotoje Lietuvoje protesto mitingą „Lietuvos ryto“ 1997 m. rugsjūčio 23 d. numeryje plačiai rašė žurnalistas Edmundas Ganusauskas straipsnyje „Pirmasis laisvės ženklas KGB įbaugintai Lietuvai“. Žurnalistinį tyrimą atlikęs E.Ganusauskas taip apibūdino ano meto nuotaikas valdžios rūmuose: „Pasklidusi žinia apie rengiamą akciją sujaukė tuo metu dar ganėtinai ramų rūmuose už armijos generolo Ivano Černiachovskio paminklo užsidariusių LKP funkcionierių gyvenimą. ...Pas generalgubernatoriumi vadintą LKP CK antrąjį sekretorių Nikolajų Mitkiną (...) buvo kalbama ne apie V.Leniną, o apie A.Terlecko bei jo bendraminčių rengiamą akciją. (...) Priemonės, kurių komunistų partija ėmėsi „sužlugdyti provokacinei akcijai“ buvo aptartos (...) slaptame dokumente. (...) Artėjant rugsjūčio 23-iajam, LKP Vilniaus miesto komitetas sušaukė specialų pasitarimą, kuriame (...) buvo aiškinami „provokacinės priešo akcijos demaskavimo klausimai“. Iš patikimiausių partijos narių ir komjaunuolių atrinktas ir parengtas aktyvas (apie 30 žmonių), kuris, esant reikalui, ves aiškinamąjį darbą tarp galimo sambūrio dalyvių... Partija neužmiršo priminti saugumui, kad būtų „profilaktiškai perspėti kai kurie potencialūs sambūrio dalyviai (daugiau kaip 15 žmonių)“. (...) Per LKP miestų ir rajonų komitetus imtasi priemonių, kad tą dieną nebūtų jokių ekskursijų į Vilnių... Pagal planą 50 saugumo bei vidaus reikalų sistemos pareigūnų (...) turėjo veikti pačioje sambūrio vietoje. (...) Esant reikalui, turėjo būti panaudotas rezervinis vidaus kariuomenės batalionas, mitingo valandą komandos laukęs Vidaus reikalų ministerijos patalpose“.

Žurnalistas rašė: „Vis dėlto daugiausia dėmesio LLL lyderiui rodė saugumo darbuotojai. Prieš tris mėnesius mirė buvęs ilgametis A.Terlecko „globėjas“ KGB pulkininkas Julius Česnavičius, kuriam disidentai, kaip patys neslepia, vis dėlto jautė ir tam tikrą pagarbą.

A.Terleckui ir J.Česnavičiui teko bendrauti ir pačiose renginio išvakarėse, kai žinomo disidentu namuose apsilankęs KGB pulkininkas taip paaiškino M.Gorbačiovo pertvarkymo esmę: „Anksčiau mes būtume iškviėtę pas save, o dabar patys ateiname“.

Tačiau ilgo pokalbio metu tądien būta ir perspėjimų, ir atviro grasinimo. A.Terleckui atrodo, jog labiausiai pulkininkas norėjo išgirsti jo pažadą nekalbėti mitingo metu. Tokį patikinimą saugumo darbuotojas gavo - demonstracijos rengėjai dar iki tol buvo sutarę, kad žodį prie paminklo tars P.Cidzikas, nes A.Terleckui pasisakymas galėtų per brangiai kainuoti.

„Gera buvo ant dūšios, - dienoraštyje užrašė A.Terleckas. - Supratau, kad rytoj manęs niekas nesuims“.

VIII. Iš A.Terlecko dienoraščio. Mitingo išvakarės

Daug pastangų sužlugdyti protesto mitingą prie A.Mickevičiaus paminklo dėjo KGB ir LSSR prokuratūra. Tų įsimintinų dienų įvykius LLL vadovas savo dienoraštyje kruopščiai fiksavo reportažui iš įvykio vietos būdingu tikslumu.

Rugsjūčio 18 d. A.Terleckas savo dienoraštyje rašė: „Elytė (žmona) pranešė nemalonią naujieną: prokuratūros darbuotojas atnešė kvietimą kitą rytą ateiti pas LSSR prokuroro padėjėją Jurgį Bakučionį. (...) Ilgai klausiausi užsienio radijo stočių, kurios pastarosiomis dienomis labai daug kalba apie rugsjūčio 23 d. demonstraciją. Išgirdę, kad lietuviai ruošiasi paminėti Molotovo-Ribentropo pakto metines, sujudo latviai ir estai.“

J.Bakučionis, įsijungęs magnetofoną ir perskaitęs įspėjimo nerengti demonstracijos tekstą, pasiūlė A.Terleckui pasirašyti tą įspėjimą. Jam atsisakius, prokuroras pagrasino, kad už viešosios tvarkos pažeidimą jis bus patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. A.Terlecko nuomone, LSSR prokuroras L.Sabutis ir jo padėjėjas J.Bakučionis buvo aptarę su čekistais, kokį spaudimą daryti jam - akcentuoti, kad prie A.Mickevičiaus paminklo galima priėti tik gatve. Šia gatve einant demonstrantams, bus sutrukdytas eismo judėjimas, o už tai organizatoriams bus iškelta baudžiamoji byla. A.Terlecko dienoraštyje užfiksuotas prokuroro grasinimas: „Jūs einate 1979 m. pradėtu keliu (tų metų spalio 30 d. A.Terleckas buvo suimtas - G.Š.). Man labai nesinorėtų dar kartą susitikti su tamsta. (...) Jūs tęsiate savo seną antitarybinę veiklą, tik, žinoma, daug kvalifikučiau“.

Rugpjūčio 22 d. A.Terleckas su P.Cidziku buvo vienoje Antakalnio kirpykloje. Į A.Terlecko namus Nemenčinės plente sugrižo pėsčiomis, kad jų pokalbio niekas negalėtų pasiklausyti. A.Terleckas dienoraštyje rašė: "Prieš kurį laiką parašiau Petreliui kalbą, kurią jis pažadėjo pasakyti prie Adomo Mickevičiaus paminklo. (...) Kartojau daug kartų tai, ką jis privalo akcentuoti savo kalboje. Prašiau Petrą kalbėti taktiškai ir ne ilgiau kaip 3-5 minutes. Po to sugiedosime himną, vieną kitą giesmę, padėsime paminklo papėdėje gėlių ir išsiskirstysime. Aiškinau Petrui, kad nesvarbu, kiek mūsų susirinks prie paminklo. Svarbiausia - faktas, kad paminėsime Hitlerio-Stalino sandėrio metines. (...) Prašiau: "Petreli, nenakvok namuose".

A.Terleckas baiminosi, kad, KGB areštavus P.Cidziką, neliks paruoštų žmonių pagrindinei įžanginei kalbai pasakyti. Tiek V.Bogušis, tiek ir P.Cidzikas pritarė A.Terlecko nuomonei, kad jam pačiam prie paminklo neverta kalbėti: čekistai iš savo agento Vytauto Basčio raportų žinojo, kas paruošė "45-ųjų pabaltijiečių memorandumą", nutuokė, kas pasiūlė idėją surengti demonstraciją. KGB labai nenorėjo, kad A.Terleckas kalbėtų ir pasakytų argumentuotą kalbą, pagrįstą istoriniais faktais. Jie jautė, kad neseniai iš įkalinimo grįžęs A.Terleckas nedrįs per daug jiems "lipti ant ragų".

Pasak A.Terlecko, jis buvo įsitikinęs, kad dar prieš demonstraciją jam teks susitikti su KGB pulkininku Juliumi Česnavičiumi, kurio vienas svarbiausių klausimų bus, ar jis kalbės prie paminklo. Kaip rodo įrašai dienoraštyje, A.Terleckas neapsiriko. Tik jo pažadas nekalbėti prie paminklo galėjo "išrašyti" leidimą demonstracijai.

P.Cidzikas nepaklausė patarimo nenakvoti namuose. Psichologinį spaudimą jam darė čekistų "Volga", kuri visą naktį budėjo prie jo namelio Nemenčinės plente.

Rugpjūčio 22 d. A.Terlecko prie jo namų laukė Genutė Šakalienė, kuri nuvedė į susitikimą su miške besislapstančiu V.Bogušiu. Tas tikino A.Terlečką, kad sekmadienį, rugpjūčio 23 d., Vilniuje bus daug užsienio korespondentų, kuriems mitingas prie A.Mickevičiaus paminklo turės padaryti didelį įspūdį.

Visi trys grįžė į A.Terlecko namus, pro langą pastebėjo ateinančią J.Česnavičių. A.Terlecko paskatintas V.Bogušis vėl pasislėpė miške. O A.Terlecko laukė "oficialiam pokalbiui" pasirengęs nejuokais įpykęs KGB pulkininkas. Šis pareiškė, kad turi savo vadovybės įsakymą pakalbėti su A.Terlecku be liudininkų apie rengiamą demonstraciją. Dar viena ištrauka iš A.Terlecko dienoraščio: "Pulkininkas pradėjo grasinti: valstybės saugumo komiteto vardu įspėju jus nedalyvauti provokacinėje demonstracijoje. Antraip prieš jus bus imtasi priemonių, kokias valstybės saugumas nutars esant reikalingomis." A.Terleckas atsakė: "Mes ruošiamės tik padėti prie paminklo gėlių, pagerbti Stalino ir Hitlerio teroro aukas. Juk ir jūs žinote, kad Stalinas buvo žudikas". Į šiuos žodžius pulkininkas nereagavo.

Dienoraštyje skaitome: "Česnavičius vėl KGB generolų vardu ėmė grasinti. Tas grasinimas mane "įkaitino" iki tokio laipsnio, kada aš visada prarandu bet kokį baimės jausmą. Prišokęs prie uždarytų kambario durų, už kurių sėdėjo žmona, kažkas iš vaikų, Genutė Šakalienė ir Stasys Jakas, su didžiuliu trenksmu jas atidariau, ėmiau ne kalbėti, o šaukti: "Klausykite visi, ką aš pasakysiu svečiui: po to, kai mes pakvietėme žmones į demonstraciją, ir po to, ką jūs rašėte savo spaudoje, negaliumi neiti į demonstraciją. Antraip aš nelaikysiu savęs ne tik lietuviu, bet net žmogumi. (...) Eičiau į tą demonstraciją net ir tuo atveju, jeigu pagrasintumėte šaudyti į mus. Kiek man beliko gyventi? Nuvežėt į Kolyką nužudyti jos gamta. Noriu žmogumi mirti. (...) Jeigu Gorbačiovas išsilaukys valdžioje, jūs greit prisirasite prie mūsų demonstracijų. (...) Kam jums reikalinga virš mūsų galvų, antrajame aukšte, laikyti savo agentus ir erzinti mus? (...) Pasiimkite savo agentus su visa ta aparatūra! Ji bjauriai veikia mūsų vaikus".

Pulkininkas parodė savo humoro jausmą: "Nori, kad vienus paėmę, atsiųstume kitus?"

IX. Mitingas

Šv.Mikalojaus bažnyčios kunigas Stanislovas Valiukėnas buvo pasisiūlęs per pamokslą pakviesti bažnyčioje susirinkusius žmones po Šv.Mišių žygiuoti prie A.Mickevičiaus paminklo. Tačiau dėl didelio susijaudinimo kuniga išstoko infarktas ir jis čia pat prie altoriaus mirė. Tuoj po Šv.Mišių apie 80 žmonių, vadovaujamų demonstracijos organizatorių, patraukė prie A.Mickevičiaus paminklo. Visi nešė gėles, o atlapuose buvo prisisegę juodus kaspinus. Prie paminklo ir gatvėse būriavosi žmonės. Šv.Onos bažnyčia buvo pilna žmonių. Jie irgi prisijungė prie demonstrantų.

Visas prieigas prie paminklo saugojo KGB ir milicija. Šalimais stovėjo autobusas "Latvija" su užrašu "Lietuvos televizija ir radijas". Prie paminklo vaikštinėjo LSSR KGB 5-osios tarnybos čekistai majorai Antanas Bimbiris, Algirdas Virbickas, kagėbistai Vyšniauskas, Loginovas, Kovaliovas, Razumas, Česnavičius, Romanovas. Įžanginę kalbą pasakyti buvo pasiruošęs P.Cidzikas. Kodėl jis šiek tiek delsė pradėti kalbėti, sunku paaiškinti. Jis tikina, kad būtų pradėjęs kalbėti lygiai 12 valandą. Mitingą šiek tiek anksčiau numatyto laiko (12 val.) pradėjo N.Sadūnaitė. Ji pareiškė, kad "žmonės čia susirinko pagerbti dviejų tironų - Stalino ir Hitlerio - aukų, tūkstančių vyrų, moterų ir vaikų, kurie buvo nužudyti, nukankinti kalėjimuose ir konclageriuose, ištremti, kurie mirė nuo bado ir ligų". Jų atminimui susirinkusieji sukalbėjo maldą už mirusiuosius. N.Sadūnaitė kalbėjo: "Mus kaltina, kad mes susirinkome kurstomi Vakarų. Netiesa! Mes susirinkome dėl dviejų banditų - Stalino ir Hitlerio - kaltės. Jie dar prieš 48 metus pasidalijo tarpusavyje nepriklausomas Baltijos valstybes. Visi žino gėdingą Molotovo-Ribentropo paktą. Viena Tarybų Sąjunga iki šios dienos slepia šio pakto slaptuosius protokolus. Mes reikalaujame, kad Tarybų Sąjunga paskelbtų šį paktą, šį melo, prievartos ir teroro dokumentą, kuriuo Baltijos valstybių tautos prievarta buvo įtrauktos į tarybinės raudonosios imperijos sudėtį. Mes protestuojame prieš dviejų tironų gėdingą sutartį ir reikalaujame gražinti nepriklausomybę trims laisvoms Pabaltijo tautoms". Čia N.Sadūnaitės kalbą nutraukė plojimai. Tūkstantinė minia pradėjo skanduoti: "Laisvės! Laisvės! Laisvės!" Susirinkusieji užgiedojo tautinį Lietuvos himną. Daugelis žmonių verkė. N.Sadūnaitė padėjo JAV senatoriams, lietuviams emigrantams ir Vakarų masinės informacijos priemonėms už solidarumą. Jos nuomone, gera reklama šiam mitingui buvo ir tarybinės spaudos išpuoliai prieš jį.

Mitingo organizatoriai padėjo visiems susirinkusiems už didvyriškumą, sąmoningumą ir išreiškė viltį, kad panašūs susirinkimai taps tradicija. Minioje girdėjosi šūksniai: "Mes laimėsime! Tegyvuoją laisva Lietuva! Tegyvuoją laisvė!" Jaunimas apmėtė N.Sadūnaitę gėlėmis, glėbesčiavo, bučiavo. Mitinge pasisakė keliolika žmonių.

Apie 14 val. ant A.Mickevičiaus paminklo postamento pakilo vyras juodu odiniu švarku. Jis pradėjo kalbėti, kad nepriklausomybės reikalavimas - kvailystė. Lietuva - maža šalis ir negali gyvuoti be politinės ir ekonominės TSRS pagalbos. Minia privertė jį nutilti. Vėliau ant postamento užlipo jaunuolis. Jis prisistatė esąs Robertas Grigas. Jis buvo pašalintas iš Vilniaus pedagoginio instituto. 1982 metais pradėjęs tarnybą sovietinėje armijoje, atsisakė priimti karinę priesaiką, dėl to buvo žeminamas, terorizuojamas, kankinamas. Jis pareiškė, kad už prisijungimą prie TSRS 1940 m. nebalsavo nei mūsų seneliai, nei tėvai. Už nelaisvę balsavo rusiški tankai ir prekiniai vagonai, kuriuose į Sibirą buvo išsiųsti šimtai tūkstančių niekuo dėtų lietuvių.

Vytautas Jančiauskas, Vilniaus akademinio dramos teatro dailininkas-dekoratorius kalbėjo: "Visi Lietuvos pavergėjai šaukdavo, kad atėję mūsų išvaduoti. "Vadavo" mus kryžiuočiai, rusų caras, Vokietijos kaizeris, Stalinas, Hitleris ir vėl Stalinas. Jeigu dar vienas toks "išvadavimas", teliks tik geografinė Lietuvos sąvoka... Naktimis dundėjo vagonai į Sibirą, Uralą, Kazachstaną prikimšti lietuviškų artojų, jų senelių tėvų ir mažamečių vaikų. (...) Nusimeskime baimės skraistę, tiek metų slėgusią mūsų dvasią. Pasijuskime pilnaverčiais žmonėmis! Mes gyvename savo Tėvynėje, savo žemėje, todėl mums nėra ko bijoti. (...) Tiek Jaltos, tiek ir Potsdamo konferencijoje nebuvo kalbama apie Pabaltijo likimą. Tarsi iš viso neegzistavo trys Tautų Sąjungos narės. Helsinkio konferencijoje 35 pasaulio šalių valdovai elgėsi taip, tarytum Europoje nebūtų pavergtų tautų. (...) Negaliu nekalbėti apie Afganistaną. Gėda rusų imperialistams, apsikaišusiems balandžio plunksnomis, kruvinu kalaviju plečiantiems imperijos sienas".

Paminklo papėdėje vyko diskusijos ir pašnekėsiai su užsienio korespondentais, buvo deklamuojamos eilės, sakomos kalbos. Kalbėjo keletas žmonių, grįžusių iš Sibiro lagerių ir tremties.

Demonstracija truko iki 16 val. KGB darbuotojai ir milicija fotografavo, filmavo, įrašinėjo kalbas. Gausūs milicijos būriai buvo pasislėpę didesnių namų įėjimuose, centrinėse gatvėse, daugelis perrengti civiline apranga. Vilniaus kariniame garnizone buvo paskelbta karinė parengtis.

X. Po mitingo. Viešas laiškas Gensekui

Rugpjūčio 23 d. vakare elektrinį traukinį Vilnius-Kaunas prie Vievio sustabdė milicija. KGB pareigūnai sulaukė anglų kalbos specialistę Jūratę Kazlauskaitę. Mitingo metu kelių oratorių kalbas ji išvertė užsienio korespondentams. KGB privertė ją parašyti "pasiaiškinimą". Įsakė niekam nepasakoti apie pokalbį su KGB. Rugpjūčio 23 d. vakare Lietuvos televizija pranešė, kad mitinge dalyvavo... apie 30 žmonių. Tuo tarpu Sovietų Sąjungos centrinės televizijos informacinė laida "Vremia" informavo, kad mitinge dalyvavo maždaug 250-300 žmonių.

Tuo po mitingo, 1987 m. rugpjūčio 25 d., jo organizatoriai N.Sadūnaitė, A.Terleckas, V.Bogušis ir P.Cidzikas viešu laišku kreipėsi į SSKP CK generalinį sekretorių M.Gorbačiova. Laiške rašyta:

"Masinės TSRS informacijos priemonės taikomos demonstracijos Stalino-Hitlerio 1939-ųjų rugpjūčio 23-osios dienos suokalbčio aukoms pagerbti išvakarėse ir po jos elgėsi ir elgiasi labai negarbingai.

Demonstracijos organizatoriams, potencialiems dalyviams, net jų šeimų nariams taikomos įvairios psichologinio poveikio priemonės. Organizatorių dauguma buvo griežtai įspėti LTSR prokuratūroje.

Tačiau demonstracijos metu tiek KGB, tiek milicija elgėsi korektiškai. Pirmą kartą po 1940-ųjų metų Lietuvoje įvyko nevaldiška demonstracija. Oratoriams nebuvo trukdoma reikšti savo politines pažiūras, giedoti tautinį Lietuvos himną. Bent iki šiol niekas iš demonstrantų nesuimtas. Užsienio korespondentams buvo leista stebėti šią taikią lietuvių demonstraciją.

Visa tai įkvėpė mums viltį, kad Lietuvoje iš tikrųjų jau prasidėjo Jūsų, gerb. Generalini Sekretoriau, skelbiamas demokratizacijos procesas. Norime tikėti, jog šis demokratizacijos bei viešumo procesas leis Jums paskelbti visus tris gėdingus Molotovo – Ribentropo pakto slaptuosius protokolus".

Kaip parodė vėlesni įvykiai, mitingo organizatoriai paskubėjo padaryti kai kurias palankias išvadas, išdėstyta laiške "perestroikos" vadui.

XI. Isteriška ideologinio atkirčio akcija

Jau rugpjūčio 24 d. respublikinėje ir sąjunginėje spaudoje prasidėjo pasisakiusiųjų mitinge pjudymas, koneveikimas, juodinimas.

Rugpjūčio 24 d. Vilniaus "Plastos" gamykloje buvo surengtas mitingo dalyvių pasmerkimas. Tą pačią dieną Vilniaus miesto laikraštis "Vakarinės naujienos" (redaktorius A.Semaška) išspausdino tris straipsnius - "Nepavykusi antitarybinė provokacija" ("Vakarinių naujienų" informacija), "Šlykščios pinklės" (autorius - frezuotojas Henrikas Bogdanavičius), "Niekingi kėslai" (autorius - brigadininkas Vladas Griškevičius). Juose mitingo dalyviai išvadinti nacionalistiškai nusiteikusiems elementais, atskalūnais, juodintojais, ekstremistais, antitarybininkais, provokatoriais, kurstytojais. Mitingas pavadintas "niekingu susirinkimu", "sambūriu", "provokacija", "išpuoliu", o "mitingo organizatorių šeimnininkai - užjūrio CŽV provokatoriai".

Pasak "Vakarinių naujienų", "išskyrus pasipiktinimą, antitarybininkai nieko nesulaukė", "vilniečiai atmetė CŽV provokaciją", "tvirtai žengsime Spalio keliu", "antitarybinių provokacijų sėkla nerado ir neris dirvos tarp mūsų žmonių".

LKP CK organas "Tiesa" (redaktorius - A.Laurinčiukas) rugpjūčio 25 d. konstatavo: "Iš didelio debesio mažas lietus". Šiame reportažu pavadintame šmeižtiškame Arnoldo Čaikovskio rašinyje "pasakojama" "apie vieną imperialistams paklusnių asmenų akciją", o jos dalyviai pavaizduoti iš pat ryto prisigėrusiais girtuokliais, savo gyvenimą tvarkančiais pagal nurodymus iš užsienio. "Reportažo" autoriui mitingo kalbėtojai - tuščiai kalbančios atplaišos, drumsčiančios kitiems protą, o organizatoriai - tautų kiršintojai. Tame pačiame "Tiesos" numeryje publikuotame nepasirašytame straipsnyje "Štai jie, naujojo gyvenimo ir mūsų ateities priešininkai" užspulpa "viena uoliausių užsienio "dirigentų" valios vykdytoja", "prisdengusi religingumo skraiste" Nijolė Sadūnaitė, kurios tikslas - "įžūli savireklama".

Atitinkami sovietiniai epitetai parinkti ir kitiems mitingo dalyviams: Mikoliškių bažnyčios vargonininkas Alfonsas Bumbulis - "religinis ekstremistas", Kiauklių bažnyčios zakristijonas Robertas Grigas - "poetas", sukūręs eilių, kuriose aukštinami nacionalistinio pogrindžio kruvini darbai".

Pasak "Tiesos", "nė vienas iš jų nėra niekada dirbęs visuomenei naudingo darbo, nieko nenuveikęs nei materialinės gamybos, nei kultūrinio ar dvasinio gyvenimo srityse. Duoną jie gauna iš užsienio nacionalistinių centrų, finansuojamų CŽV. Tai erkės ant sveiko mūsų visuomenės kūno". Taip pat informavo, kad "sueigoje" aktyviai dalyvavo "buvę nacionalistinių gaujų" dalyviai Leonas Laurinskas, Jonas Petkevičius, Jonas Pratusėvičius. Tame pačiame "Tiesos" numeryje trys LSSR Aukščiausiosios Tarybos deputatai reikalauja: "Nesikiškite į mūsų reikalus, ponai kongresmenai!"

Neatsiliko ir "Komjaunimo tiesa" rugpjūčio 25 d. straipsniuose "Provokacija nepavyko", "Kas jie?", "Paprasčiausias blefas", "Balsas tyruose", "Absurdo spektaklis". Juose aptinkame tokius posakius - "diversinių centrų instrukcija", "profesionalus provokatorius", "užjūriniai ideologiniai diversantai", "tariamieji patriotai", "isteriškai reiškiami neapykanta". Vilniaus politechnikumo laborantas Algis Šumskas straipsnelyje "Paprasčiausias blefas" piktinosi, kad kažkas lietuvių kalba vidury Vilniaus gražią saulėtą dieną graudžiu balsu prašo... laisvės. Savo smerkiančią nuomonę suskubo pareikšti Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto rektorius, LSSR nusipelnęs mokslo veikėjas, profesorius, istorijos mokslų daktaras Jonas Aničas. Kompartijos Vilniaus miesto komiteto biuras 1987 m. rugpjūčio 25 d. pasmerkė "priešišką nacionalistinę akciją, kurią surengė ekstremistiniai elementai 1987 m. rugpjūčio 23 d. Vilniuje". Biuras tai įvertino kaip diversiją, priėmė nutarimą ateityje užkirsti kelią panašioms išpuoliams ir numatė planą, padėsiantį įgyvendinti šias priemones. Rugpjūčio 31 d. Kompartijos Vilniaus miesto komitete įvyko pasitarimas, kuriame dalyvavo miesto vykdomųjų komitetų, komjaunimo komitetų vadovaujantys darbuotojai.

Nuo rugpjūčio 27 d. iki rugsėjo 14 d. surengtos mitingo dalyvių pasmerkimo akcijos Vilniaus miesto darbo koletyvuose, mokymo įstaigose, pedagoginėse konferencijose, profesinėse-technikos mokyklose. Nuo rugsėjo 7 iki 21 d. buvo organizuotos konkrečių mitingo dalyvių pasmerkimo akcijos jų darbo koletyvuose ir pagal šių asmenų gyvenamąsias vietas.

Rugsėjo 16 d. Vilniuje surengti politinės dienos renginiai, pasmerkę "Vakarų ideologines diversijas prieš sovietinio Pabaltijos tautas".

Rugpjūčio 26 d. "Tiesa" neatlyžo: "Delnu saulės neuždengsi!", "Skaitytojai smerkia provokacijos Vilniuje organizatorius - užsienio agentūras ir jų talkininkus", "Ką man priminė nacionalistų išpuolis?", "Juodos mintys, juodi raiščiai", "Ekstremistų norai neišsipildė", "Duonos neuždirba, o ją valgo" - rėkė juodos antraštės. Lietuvos kultūros fondo valdybos prezidiumo pirmininko pirmasis pavaduotojas Gerimantas Tarvydas teigė, kad "sambūrio organizatoriai, užuot tausoję paminklus ir kitus raginę tai daryti, savo provokacine akcija iš jų tik pasityčiojo" ir "kaip būtų gera, kad panašių tamsių sueigų nebūtų..." Vilniaus rašytojų memorialinio muziejaus darbuotojas Augustas Ickevičius konstatavo, kad "religiniai ekstremistai (...) pasirodė klusnūs "Amerikos balso", "Laisvosios Europos", Vatikano ir kitų radijo stočių įrankiai. O juk už šių stovi tie, kas kažkada išsižadėjo Tėvynės..." "Vilniaus statybos" tresto 1-osios statybos valdybos brigadininkas Stasys Stasiukonis "su dideliu pasipiktinimu sužinojo, kad būrelis dykaduonių rėksnių svaičiojo apie tariamas skriaudas Nemuno krašto liaudžiai". Alytaus rajono Luksnėnų sodininkystės tarybinio ūkio direktorius Jonas Pangonis pasmerkė "nacionalistinius atskalūnus" ir "laisvės ieškotojus" ... visų ūkio žemdirbių vardu. Jis užtikrino, kad "nė vienas doras duonos augintojas neatsilieps į tokį kvietimą".

Rugpjūčio 27 d. "Tiesos" numeryje daugiausia vietos paskirta Širvintų rajono Kiauklių parapijos klebono kun. Roko Puzono juodinimui. Tokiu būdu jam atkeršyta už rugpjūčio 23 d. Širvintų rajono Čiobiškio bažnyčioje pasakytą pamokslą. Straipsnyje "Kunigo ekstremisto Roko Puzono nacionalizmo ir neapykantos šaknys" kažkoks Kostas Valeikis tvirtina, kad "sąmoningas antitarybininkas" R. Puzonas "prakeiksmiais svaidosi", "šmeižia mūsų gyvenimą", "lieja purvą". Tačiau labiausiai kunigui kliūva už tėvą, dalyvavusį rezistencinėje kovoje ir už tai sovietinės valdžios nuteistą. Todėl "Tiesai" R. Puzonas - "bandito sūnus". Autorius straipsnį užbaigia tiesmukai - "ideologinėje srityje nuolaidų tarybinis žmogus niekada nedaro ir nedarys".

Mitingo organizatorių koneveikimo akcija rugpjūčio 28 d. tęsė "Vakarinės naujienos", paskelbusios seriją pagiežingų publikacijų su rubrika "Vilniečiai smerkia": "Iššaukė pasipiktinimą", "Apgauti žmonės", "Atskalūnų "spektaklis". Štai posakiai, skirti mitingo iniciatoriams: "saujelė imperialistams paklusnių asmenų", "apsišaukę kovotojai", "šventvagiai", "ideologinės diversijos rengėjai", "saujelė iš praeities". Agresyvaus pasmerkimo poziciją užėmė LSSR dailininkų sąjungos valdybos pirmininkas, LSSR Aukščiausiosios Tarybos deputatas prof. Konstantinas Bogdanas.

Kitą dieną "Tiesoje" nuo pavienių asmenų išreikšto pasipiktinimo pereita prie kolektyvinių pasmerkimų. Riebi antraštė skelbė: "Vilniaus miesto darbo kolektyvai smerkia ekstremistų išpuolį". Tokie pasmerkimo susirinkimai operatyviai suorganizuoti "Plastos" gamykloje, Vilniaus prekybos organizacijoje. "Kolektyvai" pareiškia: "Neleiskime drumsti vandenį veltėdžiams", "Tai neturi pasikartoti".

Vienas produktyviausių savo ankstesnės ir kitų antisovietinės veiklos smerkėjas tuo metu buvo druskininkietis Kostas Meidūnas. Gegužės 16 d. "Tiesoje" jis atgailavo dėl savo kažkada antitarybinės veiklos straipsnyje "Realybė pakeitė mano įsitikinimus", o rugpjūčio 30 d. LKP CK "organe" jau iš tarybinių pozicijų grūmojo: "Su avantiūrų mėgėjais mums ne pakeliui". Rugpjūčio 23-iosios dienos, jo žodžiais tariant, "vodevilis" jam sukėlė pasidarygėjimą. K. Meidūnui mitingo organizatoriai - "pagal CŽV dūdas šokantys doleriniai patriotai ir triukšmadariai, siekiantys kokios nors materialinės naudos ar tuščios garbės". Jis kaip klasikinis renegatas, patapęs sovietiniu veikėju, savo smerkimo tonu gerokai pralenkė kitus smerkiančiuosius: "bandote kurstyti neramumus, savitarpio neapykantą ir, esu tikras, progai pasitaikius, provokuotute net ir daugiau kai ką"; "buvo jūsų tarpe ir tokių, kurie skundėsi, kad jiems neleidžia emigruoti, sprukti paskui buvusius karinius nusikaltėlius, žudikus, teroristus Brazinskus. Vien tik tai, o ne tautiškumo idealai jus ir tevienija"; "Tiesoje" išspausdintame fotoreportaže iš įvykio vietos pamačiau ir Nijolės Sadūnaitės veidą. Prieš kelerius metus viename savo antitarybiniame eilėraštyje apie ją rašiau su pagarba, o dabar matau, kad ji - politinė avantiūristė, siekianti įsisteikti Vakarams". Tokia nebegrižtamai persiauklėjusio atsimetėlio Kosto Meidūno pozicija.

Rugsėjo 2 d. "Vakarinės naujienos" toliau tęsė kalbėjimą visų vilniečių vardu: "Vilniečiai smerkia nacionalistinio sambūrio organizatorius", "Tiesa nugali melą", "Nostalgijos svajonės ir tikrovė".

Pagal valdžios nurodymus pasmerkimo susirinkimai surengti "Ventos" mokslinio tyrimo institute, kur operatorė Aldona Rudzienė kalbėjo viso kolektyvo vardu: "Kitokio gyvenimo mums nereikia, tai, ką tauškia įvairūs svieto perėjūnai, - nago juodymo neverti prasimanymai". Jai antrino instituto direktorius Kazimieras Klimašauskas,

baro viršininkas Antanas Puodžius, meistrė Laima Damošienė. O Vilniaus miesto 1-osios butų ūkio tarnybos viršininkui Jonui Žekoniui "labai buvo keista, jog mūsų tarnybos teritorijoje, prie A.Mickevičiaus paminklo, gražiai sutvarkytame skvere ant šnekiosios Vilnios upės kranto, rugpjūčio 23 dieną susirinko kažkokie apsišaukėliai, neva kovojantys už sąžinės laisvę, o iš tikrųjų sėjantys nesantaiką tarp tautų".

"Mokslo" leidyklos istorinės literatūros ideologiškai budri redakcija pareiškė: "Pastarosiomis dienomis mieste nemažai kalbama apie trečio-ketvirto dešimtmečio įvykius Lietuvoje. (...) Šiais demokratijos ir viešumo metais "Mokslo" leidykla leidžia nemažai knygų, kuriose nagrinėjami aktualūs šiuolaikinės ideologinės kovos klausimai. Tarybų valdžios atkūrimo Pabaltijo respublikose 45-mečio, Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos 70-mečio išvakarėse padaugėjo buržuazinių ideologų išpuolių, kuriuose falsifikuojami istorijos faktai. (...) "Mokslo" leidyklos išleistame dokumentų rinkinyje "Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje 1940 metais" paskelbti dokumentai parodo, (...) kaip Lietuvoje 1939-1940 metais brendo socialistinė revoliucija ir kaip ji laimėjo. (...) Įvairiais aspektais buržuazinių koncepcijų nepagrįstumas parodomas (...) ką tik išleistoje J.Jermalavičiaus knygoje "Socialistinė ideologija Lietuvoje".

Rugsėjo 3 d. "Tiesoje" išspausdintas KGB darbuotojų parengtas laiškas redakcijai "Gailiوسي padaręs klaidą" su mitingo kalbėtojo Vytauto Jančiausko vardu, pavarde, suklastotu parašu, nors tokio pasigailėjimo jis niekada nebuvo prašęs ir rašęs. Po kelių dienų čekistai įkišo jį į savo automašiną ir žiauriai sumušė iki sąmonės netekimo paliko miške. 1988 m. vasario 16 d. išvakarėse V.Jančiauskas vėl buvo KGB suimtas. Keturias dienas čekistai jį išlaikė KGB rūmų rūsyje. Sugrįžęs jis ėmė skųstis širdies skausmais, greit jį sulaukusį vos 53 metų, ištiko staigi mirtis.

Tame pačiame "Tiesos" numeryje Šiaulių mokytoja V.Mataitienė pasmerkė Robertą Grigą, turbūt net akyse jo nemačiusi...

LKP CK ir KGB, organizavę šią ideologinio atkirčio akciją, mobilizavo jiems pavaldžius partinius veikėjus, vadinamus tarybinius kūrybinius darbuotojus, "darbo žmonių atstovus", žurnalistus ir savo agentus bei įsakė rašyti mitingą ir jo dalyvius smerkiančius bei šmeižiančius straipsnius arba jau po parašytais ir numatytais publikuoti tekstais klusniai pasirašyti. Tuose straipsniuose labai pretenzingai kalbama visų Lietuvos gyventojų vardu. Pavyzdžiui, toks buvo "Atsakymas JAV Kongreso nariams", kurie buvo kreipęsi į SSRS valdžios organus, prašydami Pabaltijo respublikose užtikrinti žmogaus teises ir laisves, netrukdyti rengti taikių demonstracijų, skirtų pažymėti 1939 metų SSRS-Vokietijos nepuolimo sutarties pasirašymo metines. "Atsakymas" išspausdintas rugsėjo 5 d. "Literatūroje ir mene". "Atsakymą" pasirašiusieji pateikia tokį nepriklausomos Lietuvos valstybės įvertinimą: "fašistinės diktatūros metais Jūsų šalies politikai nieko nepadare, kad būtų (...) pakeistas tada viešpatavęs smurto, savivaliavimo ir beteisiškumo režimas". "Ponai senatoriai, Jūsų laišką mes vertiname kaip eilinį kišimąsi į suverenios respublikos reikalus", - rašė "Atsakymo" autoriai. JAV Kongreso narių laišką jie įvertino kaip "akivaizdžiai priešiškas lietuvių tautai ir bergždžias pastangas atitraukti žmones nuo kuriamojo darbo, išprovokuoti nacionalistinius išpuolius". "Atsakymo" autoriai arogantiškai tvirtino, kad jie "turi garbės atstovauti respublikos gyventojams": "Darbo žmonės sukūrė Tarybų valdžią, socialistinę santvarką ir niekada jų neatsisakys. (...) Ir jokie Jūsų, ponai senatoriai, mėginimai, prisidengiant rūpinimusi demokratija, pasėti mūsų visuomenėje nesantaiką, kurstyti priešiškomą liaudies valdžiai nedavė ir neduos rezultatų". Šį pretenzingą atsakymą pasirašė rašytojas Eduardas Mieželaitis, "Tiesos" laikraščio redaktorius Albertas Laurinčiukas, LSSR teisingumo ministras Pranas Kūris, "Komunisto" žurnalo vyriausiasis redaktorius Antanas Viršulis, LKP Kauno miesto komiteto pirmašis sekretorius Romualdas Rimaitis, Klaipėdos miesto tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas Alfonsas Žalys, LSSR architektų sąjungos valdybos pirmininkas Anatolijus Rasteika, LSSR dailininkų sąjungos valdybos pirmininkas Konstantinas Bogdanas, "Vilniaus statybos" tresto valdytojas Adolfas Žukauskas. Kartu su šiais sovietinės Lietuvos šulais pasirašė ir vadinamieji eiliniai piliečiai: dažytojų brigadininkas P.Šileikis, šilko fabriko audėja S.Meržvinskaitė, darbininkė D.Baltušienė, kolūkio pirmininkas V.P.Marazas, mokytoja B.Šlevinskienė, zootechnikė K.Palevič, montuotoja R.Pempytė, elektrikas A.Grišinas, skalbyklos lygintoja S.Kuklienė, šaltkalvis R.A.Mackevičius ir kiti "darbo liaudies" atstovai. Kokia parodomoji vienybė!

Sovietiniai žurnalistas tvirtino, neva "atskalūnai" bandė pateisinti hitlerinės okupacijos laikų kolaborantus, tarp jų ir vyskupą Vincentą Brizgį. TASS'as pareiškė, kad būtent V.Brizgys organizavo mitingą. O iš tiesų vyskupas net nebuvo minimas mitingo kalbose.

Savo apibendrinančią nuomonę pareiškė ir "Gimtojo krašto" redaktorius, turtingą skaitytojų antivakarietiško ir kitokio apdoravimo abejose Atlanto pusėse patirtį turintis tarybinis žurnalistas Algimantas Čekuolis. Straipsnyje "Dėl demonstracijos", išspausdintame "Gimtojo krašto" Nr. 37, jis rašė: "Buržuazinių nacionalistų išsišokimas rugpjūčio 23-čią dieną taip ir buvo visoje Lietuvoje suprastas – išsišokimas, provokacija. (...) "Spontaniškumas" – sinchronizuotas trijose tarybinių Pabaltijo respublikų sostinėse, sulėkus užsienio žurnalistams. (...) Juk tai ta pati "Juodojo kaspino diena" ("Black Ribbon Day"), rugpjūčio 23-oji, kurią fanatiškieji konservatoriai bando įdiegti Š.Amerikoje nuo 1986 m., o dabar "spontaniškai" norėtų perkelti ir mums. Ji tiek pabaltijietiška, kiek Disneilendas. Stengiasi tie patys sluoksniai, kurie "Solidarnosc" neseniai buvo išpūtę. Sujaukė broliškos Lenkijos ekonomiką ir visą gyvenimą tiek, kad ko gero dešimtmečio jai prireiks atstatyti. (...) Kai tik ėmėmės gesinti karo židinių Afganistane (tik tegul niekas nesako, kad jis užsikūrė mūsų daliniams ten atėjus), kai tik susitaikymo procesas ten prasidėjo, iš karto JAV vyriausybė patrigubino zenitinių šaunamų nuo peties raketų "Stinger" tiekimą dušmanams. (...) Ir mūsų trisdešimtukui mielai duotų milijoną kitą, nei ataskaitos neprašytų. Ir "Stingerių" duotų, jeigu tik turėtų tokią galimybę bei būtų kam. (...) Š.m. rugpjūčio 23-oji netaps nei žymia data, nei koku nors posūkiu tašku. Tai tiesiog dar vien gairė, žyminti, kiek sustiprėjo socializmas mūsų respublikoje, kokias galias šaknis tautoje jis turi".

Tai tik keli šio straipsnio "perlai", neabejotinai patenka į Lietuvos sovietinės žurnalistikos aukso fondą. Kelios žurnalistės Rusnės Sabaliauskaitės pastabos šia tema: "Gimtasis kraštas" visai neseniai buvo vienintelis okupuotos Lietuvos laikraštis, pasiekiantis vakarus. Matyt, neatsitiktinai 1987 metais jo redaktoriumi tampa Algimantas Čekuolis – artinasi atgimimas, reikia pradėti formuoti iševijios nuomonę. Pamatiniai įmantraus dezinformacijos pastato akmenys giliai įsmigo į minkštą dirvą" ("Lietuviškas Lui", Vilniaus Sąjūdis, 1990, spalio 20-27, Nr. 7).

XII. Kunigo laidotuvės

Kunigo Stanislovo Valiukėno laidotuvės įvyko rugpjūčio 26 d. Mieste sklido gandai apie būsimą demonstraciją prie S.Valiukėno kapo. Vilniaus arkivyskupijos valdytojas A.Gutauskas kunigams, kalbėsiantiems prie velionio kun. S.Valiukėno kapo, davė nurodymą nepasakoti velionio biografijos. Vienas S.Valiukėno mokyklos draugas pasaulietis papasakojo, kad kunigas padėdavo geto žydams, o valdant Stalinui kurį laiką kalėjo. Trumpoje kalboje N.Sadūnaitė padėjo mirusiajam už moralinę ir materialinę pagalbą buvusiems politiniams kaliniams. Vėl buvo giedamos religinės giesmės ir dainuojamos patriotinės dainos, skambėjusios prieš tris dienas prie A.Mickevičiaus paminklo. Sugiedotas ir Lietuvos himnas. Po to įsimintiną kalbą pasakė 86 metų amžiaus kunigas, buvęs Stalino konclagerio kalinys Jonas Žvinys. N.Sadūnaitė, pakėlus viena senelio ranką, aiškino: "Matote, kaip enkavedistai sulaužė pirštus per tardymus". Kun. Stanislovas Valiukėnas palaidotas Vilniaus Šv.Kryžiaus Atradimo (Kalvarijų) bažnyčios šventoriuje.

XIII. Nuo grasinimų iki smurto

Po mitingo įvykusiame LKP CK biuro posėdyje priimtas svarbiausių priemonių demaskuoti antisovietinio sambūrio organizatorius planas. Jam įgyvendinti sudaryta komisija, kurios nariais buvo P.Griškevičius, A.Brazauskas, N.Mitkinas, A.Macaitis, E.Eismuntas ir kiti. Istorikas Česlovas Bauža taip įvertino šias valdžios priemones: "Komunistinė reakcija susikoncentravo į kontrpropagandinį antpuolį, kuris tik papiktino visuomenę ir išreklamavo LLL, kaip realų Lietuvos visuomeninio gyvenimo veiksnį" ("Valstybingumo atkūrimo vizija Sąjūdžio dokumentuose", Lietuvos sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas, Vilnius, 1998, p. 270).

Ištisais tris savaites respublikinė spauda triuškinė "atskalūnus". Pylėsi epitetai "erkės ant sveiko visuomenės kūno", "ekstremistai nacionalistai", "valkatos", "parazitai". Tariamai organizatoriai įsidėjo į kišenės nemažą šūsnį dolerių...

Šiluvoje rugpjūčio 30 d. buvo didelė religinė šventė. Gandai apie naują demonstraciją išgąsdino valdžią. Miškuose netoli Šiluvos buvo paslėpta MVD kariuomenės dalis. Pačioje gyvenvietėje sutelkta daug milicijos. Pakeisti autobusų maršrutai. KGB ėmėsi priemonių sutrukdyti religinę eiseną – nutarė sulaukyti šios šventės dalyvių, o gal ir organizatorių.

Tolesnius įvykius aprašė "Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika" (1989, t. 9, p. 459-462) ir Petras Palubys, kurio reportažas apie mitingą prie Adomo Mickevičiaus paminklo ir po to sekusius įvykius išspausdintas A.Terlecko knygoje "Lietuvos laisvės lygos kova už laisvę ir nepriklausomybę" (Vilnius, 2003, p. 54-60).

1987 m. rugpjūčio 28 d., apie 17 val., Nijolė Sadūnaitė važiavo lengva mašina Kauno link. Už Vievio mašiną sustabdė 6-7 milicininkai ir keli civiliai apsirengę asmenys. N.Sadūnaitė praplikęs civilis ir milicininkas liepė išlipti ir sėsti į plento šalikelėje stovintį šviesiai gelsvos spalvos be numerių "Žigulį". Kai N.Sadūnaitė paklausė, koku pagrindu ją sulaiko, civilis piktai suriko: "Žinojai, kad neturi teisės išvažiuoti iš Vilniaus... Vien už sekmadienio demonstraciją maža tave sušaudyti..." Nijolė Sadūnaitė pasodino tarp milicininko ir saugumiečio, kuris 1987 m. balandžio 1 d. ją areštuotą vežė iš Antakalnio į KGB rūmus. Kalbėjosi tik rusiškai. Civilis ir vėl lietuviškai ėmė grasinti, esą disidentams reikia Stalino. Visus demonstrantus jis, saugumietis, pats iššaudytų... Į Vilnių nevezė, o šunkeliais, miškais Baltarusijos link. Apie vidurnaktį sugrįžo į Vilnių. Valakampių paplūdimyje iš krūmų atėjo pamaina – trys civiliai žmonės. Jie vėl nuvezė Nijolę į Baltarusiją iki Molodečno miesto. Apie 14 val. visi sugrįžo į Valakampius, kur po kiek laiko iš krūmų atėjo dar viena pamaina, kuri N.Sadūnaitę vežiojo po Lietuvą – Ignaliną, Sniečkų, Zarasus, Uteną ir t.t. – iki 23 val. Milicija du kartus stabdė "Žigulį" be numerių, bet kai tik vairuotojas parodydavo dokumentą, tie atiduodavo pagarbą ir praleisdavo. (...) 23 val. nuvezė N.Sadūnaitę namo, liepė naktį niekur neišeiti, o sekmadienį neišvažiuoti iš Vilniaus. Visą naktį N.Sadūnaitės butą saugojo du vyrai, kurie rūkydami vaikščiojo po langais.

Tą pačią dieną apie 23 val. Širvintų raj. Kiauklių parapijos zakristijonas Robertas Grigas su vilniečiu Algirdu Masiulioniu (LLL nariu) pavėžėjo į namus klebonijoje dirbantį darbininką. Grįžtant atgal A.Masiulionio "Žigulius" sustabdė priešais lengvojoje mašinoje važiavę 5 tipai, kurie vėliau net nemėgino slėpti esą KGB darbuotojai. Šie jėga ištempė iš automašinos A.Masiulionį ir R.Grigą. Pastarąjį įstūmė į "Žigulius", prieš tai keletą kartų kirto Robertui taip, kad lūžo vienas iš krūminių dantų, pasimetė batų. Nusivežė R.Grigą į Širvintas, saugumiečiai kažką tarėsi su milicija, važinėjo po įvairius miesto užkaborius, klausė vienas kito, ar paėmė kastuvą, grasindami nužudyti ir užkasti, nuvezė į kažkokį mišką. Pastovėję apie pusvalandį miške, vežė toliau, kad nepažintų vietovės. Iš R.Grigo atėmė (ir vėliau negražino) akinius. Smurtininkai kalbėjosi lietuviškai rusišku žargonu. Apie 8 val. ryte sustojo nepažįstamame mieste, ėmė aiškintis, kad jų akcija – tai "įspėjimas" už dalyvavimą demonstracijoje Vilniuje. Paryčiui du iš jų kažkur nuėjo, o likę snaudė. R.Grigas išsoko iš automašinos ir, galvodamas, kad jis kur nors Rusijoje, bėgo rusiškai šaukdamas: "Aš esu Grigas Robertas, Lietuvos pilietis. Jeigu mane kas nužudys, žinokite, kad tai KGB darbas". Robertas Grigas nubėgo į bažnyčią (buvo atvežtas į Joniškį – G.Š.), kur rado zakristijoną, o po kiek laiko atėjo du kunigai – klebonas Juozas Dobilaitis ir vikaras Alvydas Grabnickas. Jie davė bėgliui batus, striukę (buvo vienmarškinis) ir pinigų sugrįžti į namus. R.Grigas dalyvavo Šv.Mišiose, ir po to, važinėdamas po Lietuvą, pasakojo apie KGB elgesį su juo. Kadangi kelias dienas Kiauklių klebonijoje buvo išjungtas telefonas, klebonas Rokas Puzonas iš kitur paskambino į Širvintų miliciją, pranešdamas apie brutalų R.Grigo pagrobimą. Milicijos skyriuje atsakė, kad, matyt, "kas nors pajuokavo..." Tada kun. R.Puzonas su svečiais – LLL nariais Vytautu Bogušiu, Juliumi Sasnausku, Algirdu Masiulioniu ir Andriumi Tučkumi dviem "Žiguliais" išvyko į Vilniaus KGB išsiaiškinti Roberto likimo. Abi jų automašinos visą kelią lydėjo "Volga" be numerių. Vienoje iš Šeškinės sankryžų R.Puzono automašina 30 min. po vidurnakčio sustabdė autoinspekcijos "Žiguliai". Vienas iš inspektorių rusiškai pareikalavo dokumentų ir atidaryti bagažinę. Tuo metu pasirodė "Žiguliai" ir anoji "Volga". Iš jų išlipo saugumiečiai. Šie griebė kun. R.Puzoną tempti į automobilį. Tada V.Bogušis ėmė šaukti autoinspektoriams: "Vyrai, kodėl jūs vykdate šio kagėbisto nurodymus? O tu, kagėbiste, neapsimesk manęs nepažįstas". Tada saugumietis ėmė keiktis necenzūriniais žodžiais ir kelis kartus smogė V.Bogušiui. Autoinspektoriai ir trys saugumiečiai tempė kunigą į automašiną. Šiam priešinantys, jie kelis kartus kirto kun. R.Puzonui. Tas pargriuvo.

Pakėlę nuo žemės, nusitempė į savo mašiną, o klebono "Žigulius" įsakė nuvaryti į inspekciją. Andrius Tučkus, pamatęs, kaip milicija ir KGB daužė kunigą R.Puzoną ir V.Bogušį, pradėjo įtikinėti draugus, kad tikriausiai jau nuverstas M.Gorbačiovas, o staliniečiai vėl paėmė valdžią. Būtina esą ryte klausytis radijo... V.Bogušis ir A.Masiulionis tą pačią naktį pasiekė Valkininkus. Jie informavo kunigą A.Keiną apie R.Grigo ir kun. R.Puzono sumušimą ir pagrobimą. A.Keina patarė kreiptis į vyskupą Vincentą Sladkevičių (kun. R.Puzonas priklauso Kaišiadorių vyskupijai). V.Bogušis ir A.Masiulionis nuvyko į Kaišiadoris. Jie informavo vyskupą Vincentą Sladkevičių apie įvykusį faktą. Tačiau jiems teko nusivilti vizitu pas vyskupą...

Kun. R.Puzoną trys saugumiečiai vežiojo po Vilniaus ir Trakų rajonus. Kunigui reikalaujant vežti į KGB ar milicijos skyrių, pagrobėjai atsakė: "Greit pamatysi, kur mes tave nuvešime". Per Vilnių, Nemenčinę, Pabradę, Švenčionis nuvežė į kažkokį Baltarusijos mišką. Ten kelis kartus sustoję tarp savęs tarėsi. Vienas iš saugumiečių grasino: "Nusibodo tau žmoniškas gyvenimas, paragausi šuniško". Atvežę į Svyrių miestelį, apie 11 val. paleido: "Grįžk į namus kuo nori. Šį kartą gavai nuo mūsų tik tiek. Jeigu per pamokslus toliau minėsi Molotovo-Ribentropo paktą, bus tau liūdniau. Važiuok tik į namus, niekur neužsuk". Rugsėjo 23 d. Čiobiškio bažnyčioje kun. R.Puzonas susirinkusiems parapijiečiams išdėstė Molotovo-Ribentropo pakto esmę.

Vėliau per pamokslą kun. R.Puzonas papasakojo parapijiečiams, dėl kokių priežasčių ir kur jis buvo daugiau kaip parą dingęs.

Kadangi dar rugsėjo 30 d. nebuvo jokių žinių apie Roberto Grigo likimą, keturi vilniečiai – N.Sadūnaitė, A.Terleckas, V.Bogušis, P.Cidzikas pasiuntė M.Gorbačiovui telegramą reikalaujanti sustabdyti KGB smurtą.

XIV. Smerkimo kampanija tęsiasi

Rugsėjo 1 d. A.Terleckas buvo iškvieistas į KGB. Su juo kalbėjosi papulkininkis Šiaudinis ir majoras Verbickas. Už tokią "provokacinę ir šmeižikišką" telegramą grasino patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn. O A.Terlecko draugus sumušė neva kažkokie nenustatyti chuliganai. Tegul naktį sėdi namie, aiškino Šiaudinis. Jie prašė perduoti N.Sadūnaitėi ir R.Grigo, kad KGB jiems niekada neatleis už kalbas prie paminklo...

Rugsėjo 2 d. pas tuos pačius kagėbistus buvo iškvieistas ir Petras Cidzikas. Papulkininkis Šiaudinis perspėjo, kad kol kas dar nepanaikintas LSSR BK 68 straipsnis. Jis leido suprasti, kad šis straipsnis niekada nebus panaikintas.

Mitingo dalyvių nuotraukas su aprašytais jų "nuopelnais" KGB išsiuntinėjo į darbovietes.

Buvęs partizanas, politinis kalinys, LLL narys tauragietis Leonas Laurinskas dalyvavo rugsėjo 23 d. demonstracijoje. Kadangi jis pensininkas, tad jo pasmerkimo iniciatyvos ėmėsi butų valdyba. Rajoninis laikraštis "Leniniečių balsas" 1987 m. rugsėjo 3 d. straipsnyje "Tai mes smerkiame" rašė: "Liūtas, buvęs buržuazinis nacionalistas, vėl nerimsta, kelia galvą. (...) Gaila, kad į sueigą kviečiamas neatėjo. Ir toks žmogus antitarybinėje demonstracijoje bando atstovauti visai lietuvių tautai (...)".

Į Kretingos miesto vykdomąjį komitetą LLL narys Bronislovas Poškus, II-os grupės invalidas, penkis kartus buvo kviečiamas smerkimui. Smerkė už dalyvavimą demonstracijoje. Pirmininkė priekaišiojo: "Mes žinom, esi vienuolis pranciškonas, niekas tau netrukdo melstis, ko tau trūksta, ko tau reikia?" B.Poškus atsakė: "Ko man trūksta, buvo pasakyta rugsėjo 23 d. Vilniuje". Paklaustas, ar ateityje dalyvaus, atsakė: "Būtinai!"

Pas Antaną Terlecką smerkėjai atėjo į namus: Vilniaus miesto vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotoja, LKP CK atstovė, 5-osios butų valdybos viršininkė ir dar du asmenys. Smerkimas vyko tris minutes.

Septyniadešimtmetis Feliksas Bakšys rugsėjo 15 d. buvo iškvieistas į Druskininkų miesto vykdomąjį komitetą. Prieš tai jį kvietė į Druskininkų KGB. Vykdomojo komiteto pareigūnai siūlė parašyti straipsnį, smerkiantį demonstraciją. F.Bakšys atsisakė, paaiškindamas, kad puikiai pažįsta abi okupacines valdžias. Vokiečių okupacijos metais jis iš Vilniaus geto gelbėjo žydus (apie tai rašė Lenkijos žydų laikraštis "Folks Štime" 1987 m. kovo 14 d.). Stalino laikais buvo enkavedistų sudaužytas ir įmestas į kalėjimą. Pridūrė, kad pamėnė Stalino ir Hitlerio aukų eis, kol gyvas bus. Rajoninis laikraštis "Raudonoji vėliava" pasmerkė F.Bakšio elgesį.

R.Laužikas gavo kvietimą atvykti į Butų eksploatacijos valdybą, kur būsiąs svarstomas jo nederamas elgesys rugsėjo 23 d. R.Laužikas į tai atsakė raštiškai, jog esąs senas ligotas žmogus ir tuščiai leisti laiko neturįs galimybių. Prašęs ateiti į jo kiemą, jis atidarys langą (gyvena pirmame aukšte) ir galėsią smerkti, jeigu bus įdomu, paklausys...

LLL narys Jonas Petkevičius buvo smerkiamas darbovietėje. Jis paaiškino Molotovo-Ribentropo pakto esmę, jo padarinius ir už ką buvo teistas. Kalbą palydėjo plojimai. Bet Vilniaus radijas pranešė, kad buvusio buržuazinio nacionalisto J.Petkevičiaus elgesį darbuotojai pasmerkė.

48 metų Vytautas Smagurauskas, buvęs aviacijos karininkas, rugsėjo 23 d. prie A.Mickevičiaus paminklo pasakė kalbą: "1939 metais Sovietų Sąjungos ir nacių Vokietijos nepuolimo sutartimi, Molotovo-Ribentropo pakto slaptaisiais protokolais Lietuva buvo perduota Sovietų Sąjungai. Tai ir atvėrė kelią Lietuvoje įsigalėti stalinizmui, pareikalavusiam didelių aukų, kurioms būtina pastatyti paminklą". Vytautas Smagurauskas pareikalavo spaudos, žodžio laisvės, laisvės visoms Pabaltijo respublikoms.

V.Smagurauskas keletą kartų kvieistas į KGB. Grasino uždaryti į psichiatrinę ligoninę. Kėdainių kompartinis laikraštis "Tarybinis kelias" rugsėjo mėn. pasmerkė V.Smagurauską.

Rugsėjo 10 d. Vilniaus Jaunimo teatre buvo svarstomas Vytautas Bogušis, dirbantis inžinieriumi. Kalbėjo direktorius J.Žukas, aktoriai Mertinas, Karalienė, vyr. režisierė D.Tamulevičiūtė, direktoriaus pavaduotojas A.Butė, vyr. energetikas A.Jonuška ir partijos CK atstovė. Valdininkai grasino atleisti V.Bogušį iš darbo. Dauguma aktorių šūksniais, replikomis, šypsena reikė kaltinamajam simpatijas. Trys bendradarbiai atvirai palaikė V.Bogušį.

Rugsėjo 11 d. vakare V.Bogušiui paskambino KGB papulkininkis Vozbutas ir pareiškė, kad rytoj, šeštadienio rytą, kviečiamas į KGB pas generolą E.Eismuntą. V.Bogušis atsakė, kad šeštadienį ir pirmadienį jis neturi laiko. Papulkininkis grasino pats jį atsivežti.

Rugsėjo 15 d. V.Bogušiui į darbą paskambino KGB majoras Verbickas ir pareiškė, kad KGB generolas E.Eismuntas kviečiąs V.Bogušį atvykti pokalbiui rugsėjo 19 d. V.Bogušis atsisakė, nes tai šeštadienis. Pokalbis įvyko rugsėjo 17 d. ir truko 2 val. V.Bogušis paklausė, kaip bus nubausti KGB ir milicijos pareigūnai už

rugpjūčio 28 dienos terora, įstatymų pažeidimą. Generolas E.Eismuntas aiškino, kad geriau vieną kartą gauti mušti, negu 6 metus sėdėti. Tai esanti pamoka už šią ir būsimas demonstracijas.

Dar rugsėjo 1 d. N.Sadūnaitė, R.Puzonas, R.Grigas, A.Masiulionis, V.Bogušis buvo parašę atvirą laišką SSRS generaliniam prokurorui dėl nederamo KGB ir milicijos elgesio.

"Literatūra ir menas" rugsėjo 19 d. numeryje išspausdino Jaunimo teatro vyriausiosios režisierės Dalios Tamulevičiūtės paskvilį "Kieno vardu?" Paskvilio pabaigoje D.Tamulevičiūtė reziumavo: "neturėjo jokios teisės atstovauti mūsų kolektyvui ir V.Bogušis". Vėliau teatro darbuotojams D.Tamulevičiūtė neįtikinamai teisinosi, kad kitaip pasielgti negalėjo - jai įsakė CK, supykęs, kad per susirinkimą "smerkimo akcija" nepavyko. Ji straipsnio nerašiusi, o tik pasirašiusi. Jeigu būtų atsisakiusi, valdžia neleistų Jaunimo teatro kolektyvo gastrolių į Ameriką. Rugsėjo 23 d. V.Bogušis parašė atvirą laišką D.Tamulevičiūtei ir pasiuntė į laikraščio "Literatūra ir menas" redakciją, tačiau atsakymas nebuvo išspausdintas. Atsakyme V.Bogušis rašė: "Gerb. Režisierė, nors Jūs savo paskvilyje "Kieno vardu?" atstovaujate teatro kolektyvui, bet nereiškiate nuotaiqu tų darbuotojų, kurie kalbėjo rugsėjo 10 d. KGB inspiruotame "pasmerkime", bet nepasmerkė nei manęs, nei pačios demonstracijos. (...) Rugspjūčio 23 dieną tikrai niekas neatstovavo ir nekalbėjo bailiosios inteligentijos vardu, o kūrybinė inteligentija "drašiai" reiškiasi spaudoje... Tikrai neatstovavau Jūsų kolektyvui, ir niekas ten darbo kolektyvams neatstovavo - tai juk ne valdiška demonstracija! Apmaudu, kad bandos instinktas, baimė taip giliai įsišakniję net ir kultūros kūrėjų sąmonėje. Puikiai žinote, kas man užkirto kelią į aukštąją. Bet geriau turėti vidurinės mokyklos atestatą, savo nuomonę, principus, sąžinę, negu aukštosios diplomą ir vykdyti svetimą valią..." Rugsėjo 11 d. Dekoratyvinių augalų valdyboje buvo svarstoma LLL narių Algirdo Masiulionio ir buvusio partizano, politinio kalinio Jono Pratusėvičiaus (pastarąjį smerkė jam esant atostogose) "byla". Algirdas Masiulionis – ekonomistas, Jonas Pratusėvičius – vyriausias ekonomistas. Tos pačios dienos "Vakariniuose naujienose" buvo išspausdintas kolektyvinis jų pasmerkimo tekstas. A.Masiulionis buvo priverstas parašyti pareiškimą, kad jį atleistų iš darbo "savo noru".

Spalio 1 ir 2 d. vėl buvo svarstomas vyr. ekonomisto Jono Pratusėvičiaus elgesys. Buvo sudaryta atestacinė komisija, kuri jo neatestavo ir pervedė į žemesnes pareigas.

Vilniaus demonstracija nebuvo antirusiška, kaip bandė įrodyti LKP CK ir KGB. Mitingo dalyviai ramiai iš klausė moterį, kuri sakė kalbą rusiškai. Tačiau vietiniai rusai rodė jai savo priešišumą už dalyvavimą mitinge.

Sunku buvo demonstrantams, dirbusiems Vilniaus gamybinėse įmonėse – čia lietuvių buvo mažuma.

"Teisiamiesiems" net nesuteikdavo žodžio savigny. Draudimo agentūroje dirbusi LLL narė Genovaitė Šakalienė atėjo į demonstraciją su dukra, sūnumi ir anyta. Rugsėjo 11 d. kolektyvas tyčiojosi iš jos, reikalavo vyti iš darbo. Viena darbuotoja pareiškė, kad šią gėdą G.Šakalienė tegalinti nuplauti tik plano viršijimu. Kadangi kalbėti jai neleido, G.Šakalienė demonstratyviai paliko salę.

Valdžia buvo labai sunerimusi dėl lietuvių inteligentijos elgesio. Kai kuriuose susirinkimuose inteligentai palaikė demonstrantus.

Onkologijos institute buvęs sveikatos apsaugos ministras V.Kleiza pareiškė: "Aš ką tik grįžau iš Anglijos. Ten gali kalbėti net prieš pačią M.Tečer. O ką darė Stalinas, mes visi gerai žinome. Nieko blogo, jei paminėjo Stalino aukas". Profesorius Viktoras Kutorga kalbėjo: "Negalima žmogaus smerkti dėl įsitikinimų (...). O kas čia blogo, kad Sadūnaitė vienuolė. Mendelis buvo vienuolis, Maironis kunigas. Daug mokslo lobynui pasitarnavo vienuoliai ir kunigai (...), o toks demonstracijos smerkimas tolygus fašizmui".

Epidemiologijos, mikrobiologijos ir higienos mokslinio tyrimo institute buvo svarstomas vyr. inžinieriaus Jono Kareniausko dalyvavimas rugspjūčio 23 d. demonstracijoje. Jis pareiškė, kad yra baigęs Vilniaus universitetą ir kiekvienas save gerbiantis inteligentas privalo pagerbti Stalino nukankintas aukas. "Vakarinių naujienos" rugsėjo 14 d. paskelbė paskvilį, kuriame tvirtino, kad instituto kolektyvas pasmerkė J.Kareniausko elgesį. Buvo svarstomi Dailės muziejaus skyriaus vedėja Želvienė, gamyklos "Venta" mokslinis darbuotojas Audrius Želvys, Jovita Niunevaitė, LLL narė Leonora Sasnauskaitė, Aldona Žvirgždienė ir daugelis daugelis kitų. Kunigo R.Puzono ir R.Grigo smerkimas vyko Kiauklių kultūros namuose, dalyvaujant televizijai, tik be smerkiamųjų. Tą pačią dieną respublikinė televizija parodė filmą-montažą, kitą dieną visi respublikiniai laikraščiai paskelbė straipsnį. Tris savaites jų pavardės mirgėjo spaudoje. Rugsėjo viduryje kun. R.Puzoną ir R.Grigą telefonu kvietė atvykti į respublikinę prokuratūrą. Jie atsisakė. Rytojaus dieną į Kiauklius atvyko prokuroras J.Bakučionis, lydimas Širvintų rajono prokuroro. Kunigą R.Puzoną ir R.Grigą prokuroras J.Bakučionis oficialiai įspėjo už antitarybinių kalbų sakymus rugspjūčio 23 d.

Panašiai televizija ir spauda bjaurojo Mikoliškių bažnyčios vargonininko Alfonso Bumbulio asmenybę.

XV. Pirmieji A.Klimaičio pėdsakai Lietuvos politikoje

Valdiška spauda ir susirinkimai ypatingai koneveikė lietuvių politinį veikėją Algį Klimaitį, gyvenantį Šveicarijoje. Nemažai priekaištų jam turėjo ir lietuviai rezistentai. Maskvos disidentai ir lietuviai emigrantai, padėję perduoti informaciją į Vakarų apie rengiamą mitingą, nutarė neskelbti keturių demonstracijos-mitingo organizatorių pavardžių, nenorėdami, kad šie susilauktų išankstinių persekiojimų.

Nuo rugspjūčio 7 iki 11 d. užsienio masinės informacijos priemonės pranešdavo tik apie numatomą demonstraciją. Rugspjūčio 11 d. į Vilnių paskambino A.Klimaitis. Jis, tarp kitko, paklausė, kas demonstracijos organizatoriai. Vėlai vakare radijo stotys, girdimos SSRS, paskelbė organizatorių pavardes. A.Klimaičio politinis naivumas kai kam brangiai kainavo...

Čekistai nutarė palaužti vyriausiąjį iš organizatorių A.Terlecką ir jauniausiąjį – V.Bogušį. Kodėl būtent juos? A.Terleckas yra "45-ųjų pabaltijiečių memorandumo", kuris buvo paskelbtas Molotovo-Ribentropo pakto 40-osioms metinėms, autorius. Jis ką tik buvo sugrįžęs iš Magadano po septynerių metų kalnimo ir tremties. Jam buvo padaryta mirtimi grėsusi operacija. Žmona tuo metu sunkiai sirgo. Jaunesnysis sūnus laikė egzaminus į Vilniaus universitetą. Dėstytojais buvo įspėti rašyti jam žemus pažymius.

Vytautas Bogušis gyveno kartu su tėvais. Augino du mažamečius vaikus. Jo tėvas universitete dirbo mėgstamą darbą. Jį vargino sūnaus disidentiška veikla.

A.Klimaitis rugsėjo 1 d. paskambino iš Paryžiaus. Domėjosi, kiek žmonių dalyvavo demonstracijoje. Vakaruose pasklidę gandai, kad tik 500. A.Klimaičiui buvo paaiškinta, kad per 4 valandas mitinge dalyvavo apie 3

tūkstančius žmonių. A.Klimaitis žadėjo pranešti Vakarams visą tiesą apie demonstraciją. Tačiau žodžio netesėjo. Užmiršo jis pranešti ir tai, kad būtent tą dieną į KGB buvo iškvieštas A.Terleckas, o kitą dieną – P.Cidzikas. Tai ne smulkmenos. Informaciją, pateiktą rusų disidentų, užsienio radijas pranešdavo žodis žodin.

XVI. Maskvos spekuliacijos

Net visko matę žmonės nustebo Vilniaus-Ženevos televizijos tilto metu pamatę kadrus iš rugpjūčio 23 d. demonstracijos. Pasirodo, kad šiuo faktu Maskva nusprendė paspekuliuoti. Žiūrėkite, naivuoliai iš Vakarų, kaip toli pažengė Lietuvoje "perestroika" – čia leidžiamos demonstracijos! Juk ženeviečiai nežino, kaip po rugpjūčio 23 d. buvo elgiamasi su demonstrantais. Jie niekada nesužinos (ir tuo nesidomės), kad už kalbą prie paminklo V.Jančiauską kagėbistai sumušė iki sąmonės netekimo. Jam sulaužė du šonkaulius. Vytautas visą savaitę spjaudė kraują. Nesužinos, kad už V.Jančiauską 1987 m. rugsėjo 3 d. čekistai patys parašė melagingo turinio straipsnį į "Tiesą", kurį kitą dieną pakartojo visi sovietiniai Lietuvos laikraščiai. Užfiksuota, kad nuo 1987 m. rugsėjo mėn. Lietuvoje dirbo TSKP CK įgaliota grupė, kurios uždavinys – peržiūrėti nenaudingus valdžiai Stalino valdymo epochos archyvus – sunaikinti, nepalikti istorijai "baltų dėmių".

XVII. Datos ir jų paminėjimo reikšmės

Tokia buvo Lietuvos išsivaduojamojo judėjimo paskutiniojo ir lemiamo etapo pradžia, kurią kai kurie istorikai ir nesąžiningi visuomenės veikėjai kažkodėl nukelia... į 1988 m. birželį.

TSKP ir KGB mitingo organizatorius žiniasklaidoje vaizdavo kaip "imperializmo agentus", savo veiksmais drumsčiančius ramų liaudies gyvenimą, o protesto mitingą žiniasklaidoje įvertino kaip "bjaurų antitarybinių ekstremistų išpuolį". Okupacinė administracija prieš atskirą mitingo dalyvių ir kalbėtojų ėmėsi smurtinių veiksmų. Daugiau kaip 70 aktyvesnių mitingo dalyvių buvo įvairiai persekiojami. Taip buvo vykdomas Lietuvos komunistų partijos centro komiteto biuro nutarimas "Dėl Vakarų specialiųjų tarnybų kurstomos ideologinės diversijos demaskavimo ir sutrukdymo".

Kiek vėliau okupacinė administracija panaudojo vidaus kariuomenės ir specialiosios paskirties milicijos dalinių jėgą prieš Lietuvos laisvės lygos 1988 m. rugsėjo 28 d. surengto mitingo, skirto Molotovo - Ribentropo pakto slaptojo protokolo pasirašymo metinėms paminėti, dalyvius.

Rugpjūčio 23-oji valstybiniu lygiu įteisinta kaip Juodojo Kaspino (?! – abstraktesnio pavadinimo turbūt sugalvoti buvo neįmanoma) diena, tačiau rugsėjo 28-oji lig šiol ignoruojama. 1939 m. rugpjūčio 23 d. sovietų - nacių slaptais susitarimais Lietuva buvo priskirta Vokietijai, o tų pačių metų rugsėjo 28 d. Sovietų Sąjungos – Vokietijos sutarties slaptuoju protokolu - Sovietų Sąjungai. Ar tik ne dėl šios priežasties ir nenorima šios dienos paskelbti valstybiškai minėtina?

Rugsėjo 28 d. yra palanki proga pasmerkti ne tik buvusius didžiųjų valstybių susitarimus ir įvykdytus mažesnių valstybių pasidalijimus, bet ir protestuoti prieš galimus naujus tarptautinius globalistinius sandėrius, kurių ženklai šiuolaikiniame pasaulyje vis ryškesni.

Oficialiu lygiu Lietuvoje neminima diena yra ir birželio 15-oji. Lietuvos okupacijos datą būtina minėti pasmerkiant sovietinę-rusiškąją okupaciją (tarptautinių grobuoniškų susitarimų pasekmę) ir reikalaujant atlyginti padarytą žalą. Tačiau kol tarptautinė bendruomenė neparems šio Lietuvos teisėto reikalavimo, tol jis ir liks niekada neišsipildysiančiu siekiu. Apskritai visos lig šiol Lietuvą valdžiusios ir valdančios jėgos vengia pagadinti "draugiškos kaimynystės" santykius su buvusiu "didžiuoju broliu", leidusiu joms pakankamai savarankiškai vykdyti "perestroiką" ir užvaldyti Lietuvos žmonių turtą.

1987 m. rugpjūčio 23 d. Lietuvos rezistentų pilietinio protesto manifestacija susilaukė didžiulio atgarsio Lietuvoje ir už jos ribų, paspartino visuomenės laisvėjimo ir demokratėjimo plėtrą. Tai buvo ryškus artėjančios laisvės ženklas KGB ir kitų okupacinių struktūrų terorizuojamai Lietuvai.

Po beveik dešimties mėnesių valdžios pastangomis įkūrus Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinę grupę, įvyko daugiatūkstantiniai mitingai, Baltijos kelias. Nors tai buvo svarbios akcijos Lietuvos išsilaisvinimo kelyje, tačiau jas organizavę ir jose dalyvavę bei kalbėję žmonės jau mažai kuo rizikavo.

XVIII. Mitingo vietos paženklinimas

Penkioliktųjų protesto mitingo A.Mickevičiaus skverelyje metinių proga 2002 m. rugpjūčio 23 d. atidengta akcijos vieta ženklinanti paminklinė atminimo lenta.

1987 m. rugpjūčio 23 d. protesto akcijos rengėjai yra perdėm kuklūs žmonės, kad pasirūpintų savo atliktų darbų įprasminimu, o valstybinė subiuokratėjusi administracija abejinga antisovietinio pasipriešinimo istorinei reikšmei.

Pirmojo viešojo protesto mitingo vietos paženklinimo iniciatyvos ėmėsi ir svarbiausiais paminklinės atminimo lentos įrengimo organizaciniais darbais rūpinosi šio teksto parengėjas ir buvęs savanoris bei Sąjūdžio dalyvis Antanas Kliunka, jiems talkino Lietuvos Nepriklausomos valstybės atstatymo 1990 m. kovo 11 d. akto signatarai Virgilijus Kačinskas ir Zigmąs Vaišvila. Šie keturi asmenys kreipėsi į Vilniaus miesto savivaldybę ir gavo atitinkamų institucijų leidimus paminklinės lentos prie A.Mickevičiaus paminklo projektavimui, įrengimui ir atidengimui 2002 m. rugpjūčio 23 d.

Pagrindinis paminklinės lentos A.Mickevičiaus skvere įrengimo fundatorius buvo Antanas Kliunka, šiam kilniam sumanymui įgyvendinti skyręs 4 500 litų. Paminklinės atminimo lentos įrengimą taip pat finansavo signataras Zigmąs Vaišvila, paaukojęs 2 000 litų.

Paminklinės lentos projektą parengė architektas signataras Virgilijus Kačinskas.

Paminklinės lentos gamybos meistras - Algimantas Subačius. Jam talkino Vytautas Šilinis. Būtina akcentuoti, kad paminklinė lenta įrengta ne valstybės, o vien tik pilietinės ir privačios iniciatyvos dėka. Valstybinės institucijos, į kurias buvo kreiptasi raginant įrengti tokią lentą, parodė stubbinamą abejingumą.

Granitinėje piramidės formos plokštėje lietuvių ir anglų kalbomis iškaltas tekstas: "Čia 1987-08-23 įvyko Lietuvos Laisvės Lygos organizuotas per sovietų okupaciją pirmasis viešas protesto mitingas, reikalaujantis

išvesti okupacinę kariuomenę ir atkurti Nepriklausomą Lietuvą". Ją 2002 m. rugpjūčio 23 d., minint mitingo penkioliktąsias metines, atidengė Nijolė Sadūnaitė.

Šiam minėjimui pirmininkavo Antanas Terleckas, kalbėjo Nijolė Sadūnaitė, istorikas dr. Arvydas Anušauskas, Vytautas Bogušis, Jonas Gelažius, monsinjoras Alfonsas Svarinskas, kun. Rokas Puzonas ir kiti. Buvo prisimintas ir pagerbtas KGB nužudyto 1987 m. rugpjūčio 23 d. mitingo kalbėtojo Akademinio dramos teatro dailininko-dekoratoriaus Vytauto Jančiausko atminimas.

Penkioliktųjų protesto mitingo metinių proga išleisti specialūs pašto vokai su Antano Terlecko ir Nijolės Sadūnaitės atvaizdais.

2002 m. rugpjūčio 26 d. Vilniuje G.Šidlausko ir A.Kliunkos iniciatyva surengta diskusija "1987-ųjų metų laisvė ir 2002-ųjų metų grėsmė", kurioje dalyvavo 1987 m. rugpjūčio 23 d. mitingo organizatoriai, šio mitingo įamžinimo iniciatoriai, Lietuvos praeičiai, dabarčiai ir ateičiai neabejingi visuomenės atstovai. Diskusijoje kalbėjo Antanas Terleckas, Nijolė Sadūnaitė, Petras Cidzikas, Zigmantas Vaišvila, Virgilijus Kačinskas, tarptautinių santykių analitikas publicistas Vilius Bražėnas, Jonas Gelažius ir kiti.

XIX. Apibendrinant. Keli klausimai ir citatos

Antanas Terleckas 2002 m. straipsnyje "Mintys minint mitingo prie Adomo Mickevičiaus paminklo 15-ąsias metines" cituoja Feliksą Krasaviną, per didelius vargus gavusį žodį Tarptautiniame tribunole komunizmo nusikaltimams įvertinti Vilniuje: "Yra kitas karas (...). Tai žiurkių intervencija, kuri vyksta visoje postsovietinėje erdvėje ir gana sėkmingai (...). Nesuspėjo lietuvių tauta politiškai išsivaduoti iš SSRS valdžios ir paskelbti savo Nepriklausomybę, kai jau subėgo sovietinių funkcionierių minios ir greitai pradėjo skverbtis į valstybės aparato plyšius, kur kas išmintingiau ir kvalifikučiau. Ir šio karo laimėjimai akivaizdūs. Dabar (...) jų rankose praktiškai ne tik visi bankai, teismai, didžioji dauguma valdžios aparato ir žiniasklaidos. Jų rankose, deja, ir didžiausias lietuvių tautos turtas – sąmonė, tautos, kuri eina už juos balsuoti, kuri eina taip, kaip ėjo sovietiniais laikais, tarytum ir nebūtų tų šimtų tūkstančių brolių ir seserų, atidavusių savo gyvybę už šios dienos laisvę. Lyg tai ši laisvė jiems būtų nereikalinga".

Kyla ir kiti klausimai: ar socialiai ujama ir kriminalinės revoliucijos pasekmių totaliai išvarginta, senėjanti, emigruojanti ir nykstanti Lietuvos visuomenė, galutinai tampanti tarptautinių globalistinių megakorporacijų ir Rytų-Vakarų žvalgybų, įdiegiančių valdomą demokratiją, manipuliacijų objektu, gali apginti savo žmogiškąjį ir pilietinį orumą? Ar Lietuvoje yra už šią situaciją atsakingi asmenys ir kas jie tokie? Ar prisidengimas kolektyvine politine atsakomybe gelbsti atskirus valstybės ekonominius nusikaltėlius nuo baudžiamosios atsakomybės, ypač kai juos gina vadinamoji Seimo nario, premjero, ministro, mero neliečiamybė? Ar nuolatinė dvigubų standartų taikymo politika jau yra tapusi akivaizdžia dogma, su kuria belieka paniekinamai ir abejingai susitaikyti? Ar Lietuvos vyriausybė jau galutinai tapo tarptautinio biznio interesų atstovavimo institucija? Kaip išlikti mažai tautai, kamuojamai įkyrios būsenos – materialistinės pasaulėjautos – komunistinio globalizmo dvasios valdomoje Europoje? Nemanytina, kad artimiausiais metais viešojoje erdvėje bus pamėginta iš esmės atsakyti į šiuos ir panašius klausimus.

Politologas Vytautas Radžvilas, apibūdindamas šiandieninę Lietuvą, yra pavartojęs tokius apibendrinančius ir beveik aforistiškai skambančius išsireiškimus: "privataus gyvenimo kolonizavimas", "visuotinė Lietuvos gyvenimo orvelizacija", "tradicijos trūkis", "pamišėliškas materializmas", "nesveikos gėrovės valstybės linkmė", "tapatumo išsižadėjimas", "aksominis totalitarizmas", "visuomenės fragmentacija" ir pan. Nors Lietuvoje dar pasitaiko žmonių, galinčių drąsiai ir tiksliai diagnozuoti realią situaciją, tačiau ją keisti jau nebėra kam. 1987 m. rugpjūčio 23 d. atviru politiniu iššūkiu tautinio judėjimo vadovai inicijavo dar vieną, kaip vėliau paaiškėjo, lemiamą, tačiau dar nežinia, ar paskutinį Lietuvos išsilaisvinimo etapą. Netrukus po šios akcijos tuometinė kolaborantinė sovietinės Lietuvos vadovybė pagal imperinės administracijos direktyvas organizavo legalią ir administracinius resursais remiamą "opoziciją" savo režimui, tokiu būdu siekdama tautinio išsivadavimo organizacijas politiškai izoliuoti ir neutralizuoti. Valdžiai reikėjo kontroliuojamo ir jos vadovaujamo proceso.

Tačiau pradžia buvo daug žadanti. Istorikas dr. Arvydas Anušauskas 2002 metais šitaip įvertino Lietuvos laisvės lygos surengtą politinio protesto mitingą: "1987 m. rugpjūčio 23 dieną buvo sukrėstos sovietinės visuomenės ugdytos ir beveik penkis dešimtmečius Lietuvos visuomenei diegtos tariamos vertybės. Nuo tol kolaboravimas ir atviras susitaikymas su Lietuvos spauda, tautinių vertybių niekinimu palaipsniui prarado galimybę bent kiek giliau skverbtis į tautos kamieną. (...) Okupacija, teroras, klasta, smurtas buvo pradėti įvardinti tikrais vardais. Tai buvo padaryta 1987 m. rugpjūčio 23 dieną. Šiai dienai, kuomet nuskambėjo ir buvo išgirstas pirmas viešas šūksnis „Laisvė Lietuvai“, turi būti skirtas deramas dėmesys Lietuvos istorijoje".

Vilnius, 2005 m. birželio 26 d.

Parengė **GINTARAS ŠIDLAUSKAS**